

Lunds universitet, VT23

Historiska institutionen

HISK37

Examinator: Dick Harrison

Handledare: Evelina Kallträsk

Uppsattsseminarium: 31 maj 2023, kl. 10:15, sal C337

Fjällens bönder i Sveriges exotiska periferi

Föreläsningar om samer i 1930- och 1940-talsvideo- och filmklipp

HUMANISTISKA
OCH TEOLOGISKA
FAKULTETERNA

Elias Larsson

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
2. Syfte	1
3. Frågeställning	2
4. Källmaterial	2
4.1 Avgränsningar	3
4.2 Källkritik	4
4.3 Metod	6
5. Teori	8
5.1 Rasism och rasifiering	8
5.2 ”Den andre” och exotifiering	9
5.3 Föreställd gemenskap	10
6. Tidigare forskning	12
6.1 Föreställningar om samer i video och film	12
6.2 Föreställningar om samer i läroböcker och skönlitteratur	14
7. Historisk bakgrund	18
7.1 ”Lapp-ska-vara-lapp”-politiken	18
7.2 Nomadskolesystemet	20
7.3 Den svenska rasforskningen om samer	20
8. Analys	21
8.1 Veckorevyn	22
8.2 Stig Wesslén och Arne Sucksdorff	37
8.3 Statens Järnvägar, prins Wilhelm, med fler	48
9. Slutsats	54
10. Käll- och litteraturförteckning	59
10.1 Källförteckning	59
10.2 Litteraturförteckning	61
11. Bilagor	63

1. Inledning

Samernas historia i Sverige är problematisk, och har upprepade gånger kantats av förtryck och orättvis behandling från den svenska majoritetsbefolkningen. Konfiskering av mark, tvångskonvertering, restriktioner på handelssysslor, tvångsomhändertagning av samiska barn, ett splittrande skolsystem för att genomföra segregering eller assimilering, naturförstöring i Lappland, och skallmätningar är bara några få saker som samerna har utsatts för. För att förstå dessa historiska företeelser är dock svenskarnas syn på samerna central. Det är här som idéer och tankar föds om vad en same är och varför svenskarna ansåg sig ha rätten att behandla samer på ett visst sätt i olika tider. Det finns massvis av exempel på hur svenskar har definierat samer, nästan alltid utan samernas egna tankar i beräkning. Främst går tankarna till rasbiologiska institutet och deras idéer kring ”rasen lapp”. Gammal facklitteratur har även sina definitioner. Nästan alla plattformar under historien speglar tankar om vad en same är. I denna uppsats kommer jag att undersöka de föreställningar om samer och deras närområde som reflekteras i videoklipp från 1930- och 1940-talet, producerade av svenskar som åkt upp till Lappland för att utbilda resterande delar av den svenska befolkningen om området och samerna som levde där.

2. Syfte

Uppsatsens syfte är att undersöka hur föreställningar om samer och deras närområde har sett ut och presenterats i 1930- och 1940-tals filmklipp, och för att bidra till en djupare förståelse för svenskarnas agerande gentemot samer under tidsperioden. Det är en högst relevant tidsperiod då rasbiologi och rasbiologiska institutionen nådde sin kulmen, och ”lapp-ska-vara-lapp”-politiken blev alltmer omdebatterad i svensk politik.

En remarkabel del forskning har gjorts inom området, men fokuset har i betydligt mindre uträkning varit vid 1930- och 1940-tals filmklipp. Det är här uppsatsens undersökning träder in i forskningsdiskussionen. Tanken är att undersökningen ska kunna nyansera och fördjupa kunskapen om föreställningar om samer och Lappland, samtidigt som den bidrar med ett nytt perspektiv på tidsperioden, med hjälp av ett källmaterial som är underutforskat. Detta sker i relation till tidigare forskning och undersökningar.

3. Frågeställning

Den övergripande frågeställningen som kommer att stå i centrum för undersökningen lyder enligt följande: ”Vilka föreställningar om samer och deras närområde reflekteras i filmklipp från 1930- och 1940-talet och hur relaterades dessa till den bild av samernas situation och den samtida rasbiologiska och politiska kontext som skildrats i tidigare forskning?”. Därtill kommer även ett antal underfrågor nedan:

- Hur gestaltades samer i ord och bild i svenska videoklipp från 1930–1940-talet? Vilka karaktärsdrag tillskrevs samerna och vem/vilka var det som ansågs vara samer? Vilka kriterier fanns för inkludering respektive exkludering?
- Var och hur bodde samerna som visas i klippen? Är det ett öde och orört landskap som skildras eller något annat?
- Hur relaterades samerna till resten av Sverige? Fanns det en föreställd nationell gemenskap som samerna var en del av, eller exkluderades de ifrån en sådan, och i så fall på vilka grunder?

4. Källmaterial

Uppsatsens källmaterial består av 27 videoklipp producerade av olika svenska aktörer riktade till en svensk allmänhet mellan 1926 och 1952, vilka kommer att analyseras var för sig. Videoklippen är av olika karaktär, samt av olika hög grad av relevans till denna undersökning. 15 videoklipp är ungefär 10 – 20 minuter långa klipp producerade av *Svensk Filmindustri AB* kallat ”Veckorevyn” (ska ej förväxlas med tidningsmagasinet), även kallat ”SF-journalen” i folkmun. Denna typ av filmklipp klassas som journalfilm och har karaktären av en nyhetsuppläsning av vad som skett under en särskild vecka, som spelas upp på biografer innan en långfilm. Förutom nyhetsrapportering kan journalfilmerna innehålla ren underhållning, propaganda, och annat. Det generella syftet var helt enkelt att tilltala en bredare allmänhet. Detta innebär att alla typer av nyheter av diverse ämnen och områden belyses. Denna uppsats utgår givetvis från de nyhetssekvenser som berör samer och deras omedelbara närområde.

Resterande videoklipp närmar sig mer dokumentärfilmstypen, men det finns också en del fiktiva kortfilmer. Det är allt från *Svenska Turistföreningen* (STF) och *Statens Järnvägar* (SJ),

till *Statens Informationsstyrelse* som var verksam under krigsåren, som ligger bakom produktionen av dessa videoklipp. Andra videoklipp är producerade av hobbyfotografer och tidsenliga filmfigurer som Stig Wesslén och Oscar-belönade Arne Sucksdorff. Då TV inte var ett allmänt fenomen ännu, sågs många av dessa videoklipp just i biograferna innan en långfilm, mycket likt dagens bioreklam.

Samtliga videoklipp har hämtats från filmarkivets hemsida, understöd av den gigantiska söktjänsten *Svensk Mediedatabas* (SMDDB). I denna söktjänst går det att finna näst intill allt filmmaterial som producerats i Sverige, digitaliserat och analogt, bland annat videoklipp från filmarkivet. Ibland krävs det att forskaren tar sig till ett arkiv för att se materialet. Filmarkivet är däremot en helt digitaliserad plattform, vilket har gjort att ett arkivbesök ej har varit nödvändigt för denna uppsats, vilket har underlättat arbetet och tidsplaneringen avsevärt. Filmarkivet är ett digitalt arkiv som uppstått i samarbete mellan *svenska filminstitutet* och Kungliga biblioteket.

Processen att hitta källmaterialet har skett med hjälp av både söktjänsten svensk mediedatbas och filmarkivet, och ett antal sökord har använts för att finna klipp som är av relevans för undersökningen och dess frågeställningar. Dessa ord har varit både av geografisk karaktär såsom "Lappland" och "Sápmi", men också ord som relaterar till den berörda folkgruppen såsom "samer" och "lappar". Utifrån de sökresultat som producerades gjordes sedan ett urval av videoklipp (se mer i delen om avgränsningar), som till sist resulterade i det källmaterial som nu kommer utgöra stommen i denna uppsats.

4.1 Avgränsningar

Urvalet av videoklipp baserades på ett antal kriterier för att klippens skulle passa uppsatsen och dess givna frågeställningar. Det första kriteriet angick tidsperioden. Det fanns klipp från hela 1900-talet, men denna uppsats har valt att fokusera på 1930- och 1940-talet med undantag för ett fåtal klipp som producerades strax innan eller efter den satta tidsperioden. Denna tidsavgränsning innebar att en hel del sökresultat sållades ut direkt. Motiveringen bakom denna avgränsning i tid ligger i tidens relevans för samerna och deras kultur, med exempel som rasbiologins guldålder och "lapp-ska-vara-lapp"-politikens debattmiljö, som nämnts tidigare i uppsatsen. Perioden präglas också av en högst osäker tid i Europa, då kontinenten återhämtar sig efter ett världskrig, land efter land faller för totalitarismens järngrepp, och under senare delen av perioden rycker Europa in i ytterligare ett världskrig. På grund av alla dessa händelser,

präglas den givna tidsperioden av radikala samhällsförändringar och tankesätt som även påverkar de mest avlägsna platser i Europa, såsom Norra Skandinavien och Sápmi.

Det andra kriteriet syftar på geografisk avgränsning. Denna uppsats har inte bara som syfte att studera föreställningar om samer i klipp, utan även föreställningar om deras omedelbara närområde. Detta innebär att klippen var tvungna att belysa även detta. En avgränsning gjordes även utifrån vilken sida av gränsen som videoklippen belyste. En del klipp hade filmats i norra Finland, eller norra Norge, vilket ledde till att dessa klipp snabbt blev utsållade. Att endast titta på filmmaterial som producerats inom Sveriges gränser är av särskilt intresse eftersom samtida händelser, såsom andra världskriget, aktualiserade gränserna än mer. På grund av detta blir det desto mer intressant att undersöka föreställningar om samerna i Sverige, inte minst i relation till föreställningar om nationen och den nationella gemenskapen.

Det tredje och sista kriteriet för avgränsning låg i relevansen till frågeställningarna. Ifall ett sökresultat i databasen gav ett klipp som hade samer med, behövde det inte nödvändigtvis betyda att klippet var relevant till uppsatsens undersökning. Samerna i klippet kunde till exempel inte vara huvudfokuset för videoklippen. I vissa fall kunde samerna bara vara med i någon sekund av ett klipp, vilket sågs som otillräcklig information för att kunna analyseras i denna uppsats. När urvalet var färdigställt hade 27 klipp valts ut.

4.2 Källkritik

Uppsatsen kommer att behandla källmaterialet som kvarlevor som bär spår av sin tids värderingar och föreställningar. Därmed blir inte alla de klassiska källkritiska kriterierna av samma relevans att belysa som om källorna vore av en mer berättande karaktär. Det finns ingen anledning att ifrågasätta materialets äkthet eller att de verkligen är producerade i den tid och av de producenter som anges av arkivhållaren. Närhet är inte heller ett relevant kriterium eftersom det är just spåren av produktionstidens föreställningar i materialet som står i fokus. Analys av beroenden mellan filmerna står inte heller i fokus eftersom det inte skulle diskreditera någon källa. Däremot skulle det kunna peka på att någon föreställning eller skildring varit särskilt inflytelserik, vilket i sådana fall blir relevant att lyfta i analysen. Det som är intressant för uppsatsen är det tendensiösa, men inte ur ett klassiskt källkritiskt perspektiv. Tendensen är uppsatsens undersökningsobjekt och en förutsättning för att studien ska kunna genomföras, inte en brist. Därmed är det ändå viktigt att undersöka saker som vilka avsändarna och de avsedda mottagarna var. Vad var syftet med de olika video- och filmklipp, och hur påverkar detta hur

samer och deras närområde porträtteras? Svar på dessa frågor är sällan explicit angivna, men en diskussion kring detta är ändå av intresse.

Flera av video- och filmklippen som används i denna uppsats producerades av stora svenska film- och mediebolag eller andra filmaktörer, för att förmedla information till en bredare allmänhet som besökte biografier. Med detta i åtanke går det att anta att det som visades på vita duken var av allmänhetens intresse av olika skäl. Materialet kunde underhålla, intressera, eller angå tittarna på olika sätt, eller så var det avsändarna som ville förmedla något till den breda biobesökande allmänheten. Oavsett karaktär kunde pengar från reklam, sponsorer, och de betalande tittarna vara en drivande faktor för avsändarna. Däremot kunde det också handla om politiska anledningar, som propaganda och statlig informationsförmedling. Det valda källmaterialet kommer från en tid då TV inte fanns i det typiska familjehemmet, och journalfilm var därmed en lämplig plattform bredvid tidningen och radion, för olika aktörer att förmedla sitt budskap. Det var ett bra sätt att sprida information i samhället om diverse ämnen, och därmed är det även en intressant plattform för en undersökning av föreställningar om samer och deras närområde.

Trots att olika aktörers agendor inte är självklara och konkreta så går det ibland att finna mer självklara exempel på explicit tendens i källmaterialet. Något videoklipp är exempelvis producerat av *Statens Järnvägar* (SJ), *Svenska Turistförmedlingen* (STF), och *Statens Informationsstyrelse*. I det första fallet kan man tänka sig att SJ genom denna typ av videoklipp ville öka järnvägsturismen och sporra folk att åka deras tåg. Att dessutom koppla det till de landskap i norr som är minst befolkande och troligtvis längst bort från Sveriges mest bebodda områden, kan tyda på att man vill locka folk norrut, inte minst under en tid då Norrland blev alltmer industrialiserat. STF kan tänkas ha en liknande agenda då de vill locka till turism norrut, och möjligtvis även en agenda att få det svenska folket att "känna sitt land" – "Känn ditt land!" var nämligen inte bara en bokserie STF producerade utan även föreningens motto. Att resa ses som ett sätt att lära känna sitt land bättre, vilket gör befolkningen mer bildad.

Statens informationsstyrelse kan tänkas ha en helt annan bakomliggande agenda. Detta var en myndighet under krigsåren, vars uppgift var att kontrollera informationskällors uppgifter.¹ Tanken var att styra den svenska opinionsbildningen under kriget, något som kan klassas som en myndighet för propaganda. Deras agenda är precis som deras syfte, nämligen att kontrollera opinionen i Sverige. Detta har givetvis också påverkat hur samer framställs i material som de producerat.

¹ Wikipedia, *Statens Informationsstyrelse*, 2023, https://sv.wikipedia.org/wiki/Statens_Informationsstyrelse, (hämtad 2023-03-15).

Andra videoklippsexempel som är lättare att definiera tendens i är hobbyfotograferna och de tidsenliga filmfigurerna Stig Wesslén och Arne Sucksdorffs videoklipp. I dessa videoklipp blir det viktigt att undersöka deras respektive personliga agendor eftersom videoklippen är gjorda av en person som har absolut makt i hur klippet ska se ut. De båda hade underanställda som hjälpte till med filmning och klippning, men det var Wesslén och Sucksdorff som bestämde när det väl gällde. Wesslén hade en tydlig agenda i sitt filmande av Lappland och samer. Wesslén hade nämligen som tidigare forstmästare (en examenstitel för utbildade inom skogen) sett hur den mänskliga civilisationen kom allt närmre naturen och hotade både växter och djur, en trend som Wesslén bevakade med oro. Syftet med många av hans videoklipp och filmer var att dokumentera det orörda och uppmärksamma om de faror som hotade den svenska naturen.²

Ett liknande tankesätt fick Wesslén när han kom i kontakt med samer uppe i Norrland. Av rädsla för att den svenska dominerande kulturen skulle konkurrera ut den samiska ville han dokumentera denna innan det var för sent.³ Han hade således en tydlig och explicit agenda för videoklippen om samer som påverkar hur samerna och deras kultur skildras.

Wesslén var känd för att ge sig ut i naturen med sitt filmteam för att fånga autentiska natursekvenser med vilda djur, något som särskilde honom från hans samtida kollega Arne Sucksdorff.⁴ Sucksdorff valde i stället att iscensätta mycket av sitt material, vilket skulle potentiellt kunna betyda att han inte var lika passionerad för att skildra den autentiska naturen som Wesslén, och möjligtvis kan han även ha ett annat syfte med sina videoklipp och filmer. 1949 fick Sucksdorff svensk films första oscarstatyett för bästa kortfilm med filmen *Människor i Stad*, vilket kan antyda att det snarare var hans estetiska, kommersiella, och karriärmässiga ambitioner som påverkade hur han valde att producera film. Kring detta kan man dock enbart spekulera eftersom Sucksdorff själv inte gett uttryck för sin ambition med kortfilmen i fråga.

4.3 Metod

Som nämnt i föregående del, kommer denna uppsats att hantera källmaterialet som kvarlevor för att undersöka de föreställningar om samer och deras omedelbara närområde som reflekteras i video- och filmklippen. För att undersöka detta kommer en filmanalytisk metod appliceras

² Rosborn, Magnus, *Tema: Stig Wesslén*, Filmarkivet, 2011, <https://www.filmarkivet.se/theme/stig-wesslen/>, (Hämtad 2023-03-15).

³ Rosborn, Magnus, *Tema: Stig Wesslén*, Filmarkivet, 2011, <https://www.filmarkivet.se/theme/stig-wesslen/>, (Hämtad 2023-03-15).

⁴ Rosborn, Magnus, *Tema: Stig Wesslén*, Filmarkivet, 2011, <https://www.filmarkivet.se/theme/stig-wesslen/>, (Hämtad 2023-03-15).

som fokuserar på uppsatsens frågeställningar, vilket innebär att analysen kommer att undersöka hur samer och deras närområde porträtteras i ljud, ord, och bild.

Det är viktigt att börja med att reflektera över vad det är som ska studeras närmare och vilken sorts kunskap som uppsatsen är ute efter innan analysen genomförs.⁵ Denna uppsats kommer exempelvis studera hur man talar om samerna, och vilka adjektiv som tilldelas dem. Hur framställs samerna visuellt framför kameran? Vad har filmproducenten valt att fokusera på, och vad får inte lika stort fokus? Finns det några objekt och ting som syns extra mycket framför kameran, och i så fall vad? Listan över frågor och saker att fokusera på i video- och filmklippen är längre, men det är även viktigt att nämna vad som har valts bort från denna uppsats. Exempelvis kommer uppsatsen inte belysa eller analysera något gällande filmteknik eller hur video- och filmklippen har tillverkats, såsom klippning, ljus, djup, etcetera. Detta anses vara irrelevant för uppsatsens givna frågeställningar och syfte.

Flera genomtittningar av källmaterialet kommer att förekomma för att få en så bra bild av materialet som möjligt, men också på grund av noggrannhet, något som är mycket viktigt när en filmanalys genomförs.⁶ Anteckningar kommer att föras under samtliga genomtittningar av video- och filmklippen för att underlätta för den senare analysen. Efter en rik kunskap och förståelse för materialet har etablerats, kan analysen påbörjas på riktigt.

Analysen kommer sedan att genomföras med utgångspunkten att hela den satta tidsperioden är enhetlig, där de olika typerna av video- eller filmklipp samt producenter, kommer att stå i relation till varandra. Därmed har ett kronologiskt tillvägagångssätt valts bort med motiveringen att den hade passat bättre ifall endast en typ av video- eller filmklipp studerats. Eftersom denna uppsats behandlar flera olika typer av video- och filmklipp med olika producenter, så kan skillnader eller likheter snarare bero på detta än en förändring i tid. Trots detta råder det inget tvivel om att tidsperioden har ett antal stora förändringar i form av krig, politiksskiften, med mera, och därmed krävs det en medvetenhet om detta under analysens gång, men att försöka utröna förändring över tid kommer ej att stå i fokus.

Fokus kommer snarare att ligga på att försöka hitta karaktärsdrag samt likheter och skillnader mellan de olika videoklippen och filmproducenterna samt undersöka om det finns några mönster i beskrivningen av samer och deras närområde. I denna analys kommer därtill fem analytiska begrepp att fungera som ledstjärnor, vilka presenteras närmare i teoriavsnittet.

⁵ Andersson, Lars Gustaf & Hedling, Erik, *Filmanalys: en introduktion*, Studentlitteratur, Lund, 1999, s 7.

⁶ Andersson, & Hedling, *Filmanalys: en introduktion*, 1999, s 8.

5. Teori

Denna uppsats kommer att genomföra en analys i dialog med fem olika analytiska begrepp från tre olika teoretiska fält som anses passa till uppsatsens frågeställningar och ämne. Dessa tre fält med tillhörande analytiska begrepp kommer tillsammans att kunna nyansera och höja nivån på analysen som görs av hur samer har föreställts i videoklipp från 1930- och 1940-talet. De fem analytiska begreppen är "rasism" och "rasifiering", "den andre" och "exotifiering", samt "föreställd gemenskap". Nedan följer en presentation av de teoretiska fälten och begreppen i mer detaljerad form.

5.1 Rasism och rasifiering

De analytiska begreppen och koncepten "rasism" och "rasifiering" kommer att fungera som verktyg i analysen av föreställning om samer i videoklippen. Språket och sättet att tala om samer i dessa klipp kan tänkas vara av rasifierande och kanske till och med rasistisk karaktär, vilket då är högst relevant att analysera. För analysen kommer två olika definitioner av begreppet "rasism", vars definition är debatterad och laddad fråga, att användas för att tillsammans med begreppet "rasifiering" bidra till möjligheten att föra en fördjupad diskussion och visa på ett spektrum där föreställningar om samer kan placeras. För detta kommer uppsatsen att ta hjälp av historikern och professorn George M Fredricksons respektive sociologerna Robert Miles och Malcolm Browns definition av "rasism".

Det är viktigt att skilja på begreppen "rasifiering" och "rasism". Miles och Brown menar att rasifiering är processen då människor kategoriserar folkgrupper (ofta grupper som anses vara annorlunda den egna gruppen, eller mer känt som "den andre"), för att sedan ge gruppen olika karaktärsdrag och egenskaper som definierar dem.⁷ Ofta är dessa karaktärsdrag och egenskaper ärftliga enligt konceptet. De flesta forskare är eniga om definitionen av rasifiering, men rasism-begreppet är betydligt svårare att definiera. Det är här Miles och Brown har en annorlunda syn än Fredrickson. Miles och Brown menar att det börjar bli rasism vid det tillfället då en folkgrupp blir tilldelad negativa karaktärsdrag eller egenskaper, som för övrigt inte går att ändra på, det vill säga de är ärftliga.⁸ Dessa negativa karaktärsdrag eller egenskaper kan både vara kulturella och biologiska. Detta betyder i praktiken att enligt Miles och Brown skulle det inte klassas som

⁷ Miles, Robert & Brown, Malcolm, *Racism*, 2a uppl., London: Routledge, 2003, ss 100–101.

⁸ Miles, & Brown, *Racism*, 2003, s 104.

rasism ifall en folkgrupp blev tilldelad positiva karaktärsdrag eller egenskaper, antingen kulturella eller biologiska.

Fredrickson tar det dock ett steg längre. Han menar att det först är rasism ifall folkgruppen i frågan inte blir erbjuden konvertering eller assimilering.⁹ Det betyder i praktiken att oavsett vad en person tycker om en viss folkgrupp, så är det inte rasism ifall personen erbjuder folkgruppen en annan väg eller att bli en del av personens egen grupp. Fredrickson skiljer sig därmed från Miles och Brown och menar att negativt tilldelade karaktärsdrag eller egenskaper inte behöver vara rasism. Om inte folkgruppen får andra alternativ, och därefter blir trakasserade eller förföljda på andra sätt så anses det enligt Fredrickson vara rasism.¹⁰

Både Miles och Brown samt Fredricksons definitioner på rasism kan tyckas vara kontroversiella, men det är en intressant utgångspunkt för en analys av föreställningar av samer i videoklippen. Under 1930- och 1940-talet blev samerna däremot diskriminerade på flera olika sätt som idag skulle klassas som rasism, vilket är viktigt att nämna. Vad denna uppsats tittar på och analyserar är däremot vad som sägs och visas i videoklipp, inte vad som hände bakom kameran. Videoklippen kommer att analyseras för att se om föreställningarna av samer bär spår av "rasifiering" och/eller "rasism" i någon bemärkelse som faller inom spektrumet som Miles och Browns samt Fredricksons definitioner utgör.

5.2 "Den andre" och exotifiering

För en undersökning om föreställningar om och porträttering av samer och dess närområde finns det anledning att hämta inspiration i perspektiv från orientalismen och dess analytiska begrepp. Orientalism är en form av synsätt, som utgår från "orienten" sedd genom västerländska ögon.¹¹ Den förknippas främst med författaren och professorn Edward Said. Eftersom orientalismen utgår ifrån olikheterna som finns i de orientaliska kulturerna gentemot väst, så produceras därmed även en föreställning om "den andre". I samma process produceras även "väst" eftersom orientalismen producerar en motsatts, "öst". Orienten, argumenterar Said, är mer eller mindre ett västerländskt påfund och tar karaktären som en romantisk plats bebott av exotiska människor, främmande landskap, och världsskilda erfarenheter.¹² En värld helt olik den familjära och komfortabla tillvaron som västvärlden erbjuder.

⁹ Fredrickson, George M., *Racism: a short history*, Princeton: Princeton University Press, N.J., 2003, s 7.

¹⁰ Fredrickson, *Racism: a short history*, 2003, s 9.

¹¹ Said, Edward W., *Orientalism*, New York: Vintage books, 1979, s 3.

¹² Said, *Orientalism*, 1979, s 1.

Som nämnt ovan utgår teorin om orientalismen främst från mellanöstern, möjligtvis längre beroende på vem som tillfrågas. Däremot har teorin använts i flertalet andra sammanhang sedan Suids boksläpp 1978, vilket även denna uppsats ska ta efter. Samer är knappast en folkgrupp som lever i orienten, men det finns användbara analytiska begrepp och perspektiv som blir relevanta även i detta sammanhang. Sådana begrepp är "den andre" och "exotifiering" och videoklippen kommer att undersökas för att se om och hur samer görs till "den andre" och om föreställningarna kring samer bär spår av exotifiering och på vilket sätt. För en användning av de båda begreppen krävs även en definition av dem. "Exotifiering" syftar på en social process där en individ blir tilldelad attribut och egenskaper som får dem att vara exotiska eller annorlunda den egna gruppen. Exotifieringen kan göra så att individen i fråga blir sedd som spännande och intressant på grund av deras tillhörighet till en viss grupp. Exotifieringen leder således till klyftor mellan den betraktande och den betraktade.¹³ "Den andre" är därefter en produkt av exotifieringen där de som blir exotifierade anses tillhöra "den andra" gruppen. De anses vara avvikande och annorlunda, och i och med denna distinktion bildas ett "vi" och ett "dem".¹⁴ Om samerna görs till den andre kan man i analysen utröna både vad som anses definiera samer och dess närområde, men även vad som ansågs definiera svenskar och det svenska samhället.

5.3 Föreställd gemenskap

Nationalismens grundtankar går ut på att ena ett folk av samma kultur och nationalitet bakom nationen, för att skapa någon form av nationell gemenskap. Begreppet och teorin om "föreställd gemenskap" myntades först av statsvetaren och professorn i internationella relationer Benedict Anderson, och dess tillkomst hade syftet att visa bristerna i denna nationalistiska modell. Anderson menar att denna nationella gemenskap är en påhittad och föreställd sådan, eftersom de som lever i nationen inte har mött alla de andra som lever i sagd nation.¹⁵ Trots att det därmed inte kan finnas en personlig gemenskap finns det en övergripande föreställd gemenskap som alla lever under, och trots att man inte mött varandra så kan människor ändå säga att de tillhör samma grupp som en annan. Denna gemenskap är även begränsad till en viss yta. Ingen nation i världen säger sig inkludera hela världsbefolkningen, utan snarare slutar nationerna alltid där

¹³ Said, *Orientalism*, 1979.

¹⁴ Said, *Orientalism*, 1979.

¹⁵ Anderson, Benedict R. O'G., *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*, London: Verso, 2006, s 6.

gränserna slutar.¹⁶ Var man drar gränserna för vem som inkluderas i eller exkluderas från denna gemenskap och enligt vilka kriterier (exempelvis relaterade till geografi, språk, kultur och historiska narrativ/tankar på en gemensam historia) kan skilja sig åt mycket och utgör ett intressant perspektiv för en undersökning av föreställningar om samer.

Under tidsperioden 1930–1940-tal som denna uppsats utgår ifrån, höll Sverige fortfarande på med sin nationella uppbyggnad som påbörjats på 1800-talet. Denna process pågick även i övriga Europa, och många länder genomförde drastiska förändringar under perioden, inte minst i relation till världskriget som aktualiserade både gränser och föreställningar om nationella gemenskaper. För denna uppsats är det av särskilt intresse att undersöka hur föreställningar om samer och deras närområde förhöll sig till en föreställd svensk gemenskap. Inkluderades eller exkluderades samerna och i så fall hur och på vilka grunder? Konstruerades en samisk föreställd gemenskap och i så fall utanför eller inom ramen för en svensk gemenskap?

Tillsammans kommer begreppen "rasifiering", "rasism", "den andre", "exotifiering" och "föreställd gemenskap" att utgöra ett slags spektrum på vilket föreställningar om samer kan placeras. I de fall det går att undersöka i analysen, kommer sedan ett uttalande eller porträttering prövas i detta spektrum och därmed se vilken typ av föreställningar som reflekteras. Om det sker en exotifiering/andrefiering på andra grunder än ras så passar uttalandet eller porträtteringen in där. Ifall det sker på grund av ärftliga eller rasliga grunder så blir det en rasifiering, och ifall det görs i samband med negativa egenskaper så är det rasism. Därtill är det av intresse att se om samerna inkluderas eller exkluderas från den svenska föreställda gemenskapen och i så fall på vilka grunder. En viss befolkningsgrupp skulle exempelvis kunna rasifieras eller exotifieras men ändå beredas en plats inom nationen och dess självbild. På samma sätt skulle en grupp kunna exkluderas från den föreställda gemenskapen på andra grunder än ras. Detta kommer möjliggöra en nyanserad diskussion av de föreställningar om samer och deras närområde som videoklippen speglar, som med sina olika dimensioner tillsammans kan bidra till en fördjupad förståelse för den svenska befolkningens syn på och förhållningssätt till samer under tidsperioden.

¹⁶ Anderson, *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*, 2006, s 7.

6. Tidigare forskning

Föreställningar om samer i filmer från olika tidsperioder är fortfarande relativt outforskat. Forskningen kring föreställningar om samer i andra sammanhang så som i skönlitteratur och läroböcker, har dock fått ett mycket större fokus. Om alla dessa plattformar slås samman, så finns det väldigt mycket forskning att bygga vidare på. När det kommer till den forskning som gäller film och video så finns det två verk som är relevanta för denna studie. För att kunna föra en god forskningsdialog med bredare förankring under analysen tillkommer dock även relevanta verk om föreställningar om samer inom områdena läroböcker och skönlitteratur. Forskningsläget delas upp i två delar där den första delen avhandlar de två verk som berört föreställningar om samer i video- och filmklipp medan den andra delen gör en utblick till föreställningar om samer i andra sammanhang.

6.1 Föreställningar om samer i video och film

Det ena centrala verket som är viktigt att nämna är professor i skandinavisk litteratur Rochelle Wrights bok *The visible wall* från 1998. I boken har Wright ett helt kapitel dedikerat till hur samer och Lappland har porträtterats i svenska filmer från 1930-talet och framåt. Wright väljer att analysera spelfilmer, men kommer ändå fram till att dessa spelfilmer ofta är hybrider med element av dokumentärfilm där syftet samtidigt är att utbilda den svenska befolkningen.¹⁷ I många fall kan filmerna porträttera samerna med positiva egenskaper och visa på deras otroliga ihärdighet i ett kargt och oförlåtande landskap.¹⁸ Dessutom visade till och med en av filmerna som blev analyserade en positiv syn på samerna gentemot svenskarna, där samerna var ”de goda” i filmen och svenskarna var ”de onda”.¹⁹ Samtidigt visas detta ifrån ett åskådarperspektiv där samerna ses som en grupp långt borta, vilket Wright menar ger en känsla av att de är annorlunda och olika svenskarna.²⁰

Andra filmer som analyserades kunde dock visa tecken på en mer negativ föreställning om samerna. Exempel på detta är hur en same i en film använde magi och hedniska taktiker för att försöka göra sig kvitt sin svenska nybygggarfiende som ansågs göra övertramp på samens mark.²¹ Detta menar Wright spär på synen om att samer är annorlunda svensken genom att även

¹⁷ Wright, Rochelle, *The visible wall: Jews and other ethnic outsiders in Swedish film*, Carbondale: Southern Illinois Univ. Press, 1998, s 149.

¹⁸ Wright, *The visible wall: Jews and other ethnic outsiders in Swedish film*, 1998, s 149.

¹⁹ Wright, s 152.

²⁰ Wright, ss 152–153.

²¹ Wright, ss 154 & 158.

ge ”den onda” samer i filmerna en annan religionstillhörighet, som dessutom anses vara en hednisk sådan. En annan analyserad film hade tydliga tecken som tyder på att det inte är enligt normen att mixa samer och svenskar, då en svensk kille anses vara en bättre matchning till en svensk flicka än en samisk kille.²²

Vad som uppfattas i Wrights analyser utifrån dessa filmer är att de kan porträttera samer mycket olika. Däremot är det sällan samerna blir betraktade på ett nedvärderande sätt, men i vissa fall kommer det farligt nära. Vad som dock är återkommande i samtliga filmer är att samerna porträtteras som annorlunda och främmande svenskarna, vilket skapar en ”den andre”- och exotifieringstänkande.

Professor i filmvetenskap Tommy Gustafssons bok *En fiende till civilisationen* från 2007 är det andra verk som är viktigt att nämna, och handlar om olika minoriteters porträttering på film under 1920-talet. Boken har en kortare del som belyser samernas porträttering under tidsperioden, och Gustafsson tar även upp Wrights forskning om 1930-talsfilm i jämförelse med sin egen forskning. Gustafsson bekräftar vad Wright skrivit tidigare, och påpekar hur samerna ofta porträtteras med positiva egenskaper, men samtidigt blir exotifierade i filmerna.²³ Han belyser även konceptet hur man som tittare får en åskadarvy över samernas kultur och levnadssätt, men man får inte ta del av den själv eller får den förklarad för sig, något som även Wright påpekar i sitt verk.²⁴ Det är sällan som samerna själva får komma till tals när det kommer till uppvisningen av deras kultur och levnadssätt, och det är givetvis filmproducenten som bestämmer vad som ska och vad som inte ska visas.

Gustafsson lyfter även ett nytt perspektiv på ämnet då han tar upp filmernas roll i den samtida rasbiologiska guldåldern. Han menar att filmerna inte belyser det som rasbiologiska institutet anser om ”rasen lapp”, nämligen att de är en ”efterbliven utvecklingsform av människan”, en framställning som inte förekommer i filmerna.²⁵ Visserligen förekommer en kraftig exotifiering och rasifiering i filmerna, men samerna blir inte presenterade som en underkuvad ras, även då det samtida tankesättet säkerligen hade andra uppfattningar.

Wright och Gustafsson tillsammans med sina respektive verk är det som kommer närmast denna uppsats undersökning. De båda tittar exklusivt på spelfilmer, vilket gör att denna undersökning kan bidra till detta forskningsläge avsevärt, då även videoklipp av journal- samt

²² Wright, s 167.

²³ Gustafsson, Tommy, *En fiende till civilisationen: Manlighet, genusrelationer, sexualitet och rasstereotyper i svensk filmkultur under 1920-talet*, Lund: Sekel Bokförlag, 2007, s 260.

²⁴ Gustafsson, *En fiende till civilisationen: Manlighet, genusrelationer, sexualitet och rasstereotyper i svensk filmkultur under 1920-talet*, 2007, s 261.

²⁵ Gustafsson, ss 259–261.

dokumentärfilm kommer analyseras här. De tendenser som Wright och Gustafsson ser i spelfilmer om samer kommer att jämföras med de dokumentära filmklippen i denna studie för att se om de speglar samma typ av exotifierade, men oftast positiva, syn på samer eller om föreställningarna som framkommer i detta medium skiljer sig från spelfilmerna. Detta blir särskilt intressant eftersom Gustafsson pekat på att det finns en skillnad mellan de föreställningar som fanns inom rasbiologin och de som framkommer i spelfilm. Därmed är det aktuellt att undersöka var på detta spektrum som föreställningarna om samer i dokumentär- och journalklipp kan placeras. Undersökningen kan därigenom, i dialog med Wright och Gustafsson, bidra till att ge en bättre förståelse för hur samer och Lappland har porträtterats i videoklipp från den givna tidsperioden vilket i sin tur kan bidra till att nyansera kunskapen om föreställningar om samer på 1930- och 1940-talet.

6.2 Föreställningar om samer i läroböcker och skönlitteratur

I denna del vidgas forskningsläget till hur samer har porträtterats i läroböcker och skönlitteratur. Dessa plattformar har fått ett betydligt större fokus i forskningen än vad video- och filmklipp har fått. Uppsatsen kommer presentera det mest relevanta ur denna forskning i en kronologisk ordning.

År 1993 publicerade historikern Bengt Andersson en C-uppsats vid Uppsala universitet med titeln *Bilden av samer: svenska läroböckers beskrivningar av samer 1842–1992*, där han undersökte 474 olika läroböcker. Han förklarar hur ett genomgripande mönster tagit form i läroböckerna, där samekulturen porträtteras som exotisk och annorlunda i form av renskötsel, nomadliv, samt livsförhållanden i kåtor.²⁶ Detta är något som inte bara förekommer i läroböckernas text, utan även i illustrationerna där samer avbildas med traditionsenliga dräkter, kåtor, renar, och ackjor (en samisk släde).²⁷ Denna bild av samer syns genom hela tidsperioden, och Andersson argumenterar för hur det som står i de senare läroböckerna kan innehålla föreställningar som är över 200 år gammalt.²⁸

År 2000 publicerades antologin *Bilden av det samiska: samerna och det samiska i skönlitteratur, forskning och debatt* med Kjell-Arne Brändström, professor i litteraturvetenskap som redaktör. Det är en samling forskare från olika fält som har bidragit med var sitt kapitel om diverse föreställningar om samer i olika plattformar. Av dessa har tre kapitel valts ut som anses

²⁶ Andersson, Bengt, *Bilden av samer: svenska läroböckers beskrivningar av samer 1842–1992*, Historiska institutionen, Uppsala universitet, Examensarbete, Uppsala, 1993, s 23.

²⁷ Andersson, *Bilden av samer: svenska läroböckers beskrivningar av samer 1842–1992*, 1993, s 14.

²⁸ Andersson, s 20.

vara relevanta för forskningsläget. Först presenteras professor i historia Lars Elenius kapitel *En skåning besöker Lappland: Om Selma Lagerlöfs syn på de etniska minoriteterna*. Kapitlet följer skapandet av Selma Lagerlöfs *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* med fokus på hur samerna framställs i den skönlitterära boken.

Elenius förklarar hur den svenska nationen under sekelskiftet höll på att forma sin nya nationella identitetsbild, och bland annat Selma Lagerlöfs bok skulle fungera som ett verktyg för att förmedla denna identitet.²⁹ Detta knyter an med Benedict Anderssons teori om ”föreställd gemenskap” som presenterades i teori-kapitlet. Elenius förklarar vidare hur det går att tolka vildgässens beskrivning och situation i berättelsen om Nils Holgerssons resa som samer. Gässen beskrivs som ett fattigt urfolk, nomadiserade, betraktar nationen och civilisationen från en längre distans. Elenius menar att detta är en direkt korrelation till samerna, och ett sätt att placera samerna utanför den nationella identitetsbild som under tiden höll på att konstrueras.³⁰ Återigen syns en framställning av samer som exotiska och annorlunda med sitt nomadiserade liv frånskild den svenska civilisationen.

Utöver Selma Lagerlöfs *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* finns även andra skönlitterära böcker som porträtterar samer, såsom Laura Fitinghoffs *Barnen ifrån Frostmojället* och Elsa Beskows *Olles skidfärd*, med mera. Dessa böcker är något som författaren Gerda Helena Lindskog analyserar i ett annat kapitel ur antologin. Bland de böcker som hon analyserar hittar även hon egenskaper och attribut som tilldelas samerna, och i vissa fall kan det till och med gälla utseende. Bland annat framställs samer som fula, och ser snabbt gamla ut, samt att de har en pipig ljus röst. Däremot kan samer också beskrivas i mer positiva termer såsom ”ihärdiga” och ”starka”.³¹ Andra analyserade verk framställer samerna som ”barnsliga vildar” som springer runt och ställer till med besvär och dricker sig berusade.³² Här framställs samerna nästan som en belastning på samhället, som i sin tur spär på synen på samerna som något underlägset jämfört med det svenska folket.

Även Lindskog tar upp *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*, men hon fokuserar mer på hur samerna själva beskrev sig i boken, dock ur Selma Lagerlöfs ögon. Samepojken

²⁹ Elenius, Lars, ”En skåning besöker Lappland: Om Selma Lagerlöfs syn på de etniska minoriteterna” i Brändström, Kjell-Arne (red.), *Bilden av det samiska: samerna och det samiska i skönlitteratur, forskning och debatt*, Institutionen för litteraturvetenskap och nordiska språk, Univ. [distributör], Umeå, 2000, s 92.

³⁰ Elenius, ”En skåning besöker Lappland: Om Selma Lagerlöfs syn på de etniska minoriteterna” i Brändström, (red.), *Bilden av det samiska: samerna och det samiska i skönlitteratur, forskning och debatt*, 2000, ss 94 & 96.

³¹ Lindskog, Gerda Helena, ”Lille Lapp-Natti och hans fostersystrar” i Brändström, Kjell-Arne (red.), *Bilden av det samiska: samerna och det samiska i skönlitteratur, forskning och debatt*, Institutionen för litteraturvetenskap och nordiska språk, Univ. [distributör], Umeå, 2000, s 101.

³² Lindskog, ”Lille Lapp-Natti och hans fostersystrar” i Brändström (red.), *Bilden av det samiska: samerna och det samiska i skönlitteratur, forskning och debatt*, 2000, s 105.

Aslak påstår att hans folk var det ”lyckligaste folk på hela jorden”, och att en svensk flicka som bott med dem i ett år inte ville lämna för att ”ert sätt att leva är bättre än vårt”.³³ Här analyserar Lindskog en annan typ av föreställning av samerna där de påstås vara det lyckligaste folket på hela jorden, något som inte förekommit tidigare. Samtidigt fördömer Selma Lagerlöfs bok rasblandning menar Lindskog, något som syns tydligt eftersom det framställs som otänkbart att en svensk flicka skulle växa upp bland samer.³⁴ I samband med denna händelse skapas en stor klyfta mellan de två folken, och det görs klart att samerna är annorlunda svenskarna, och i ett längre led märkta som ”den andre”, någon som en svensk absolut inte fick beblanda sig med.

Det tredje valda kapitlet som uppsatsen önskar ta upp är *Skildringen av samerna under 1900-talet* skriven av sametingsledamoten Erik-Oscar Oscarsson. Bland annat analyserar han den svenska författaren Bernhard Nordhs skildringar där Oscarsson ger en intressant beskrivning av området där samer och nybyggare möts som ett slags ”vilda västern”, men han förklarar också hur samerna beskrivs på ett mycket nedvärderande sätt.³⁵ Oscarsson förklarar hur många verk under 1900-talet har denna nedvärderande syn, vilket många gånger ackompanjeras med egenskaper som ”listig”, ”misstänksam”, ”barnslig”, ”lätt tillfredsställd”, ”primitivt”, och ”underlägsen”.³⁶ Störst inflytande för porträtteringen av samer, menar Oscarsson, publicerades 1923 av den finska professorn Johan Rosberg med titeln *Lapplynne*. I och med denna publicering kom fler nedvärderande egenskaper att få spridning såsom ”slöhet”, ”ohöviskhet”, ”snikenhet”, ”brist på exakthet”, ”nervositet”, och ”hysteri” för att nämna några.³⁷ I dessa verk syns alltså inte bara en exotifiering, utan även tillägg av flera nedvärderande egenskaper som skulle räknas som rasism av både Fredrickson samt Miles och Brown som presenterades i teori-kapitlet.

Gerda Helena Lindskog har utöver sitt kapitel i *Bilden av det samiska* även en egen publicerad bok från 2005 med titeln *Vid svenskhetens nordliga utposter*. I denna analyserar hon hur samer har porträtterats i barn- och ungdomslitteratur under 1900-talet. Av de 135 böcker som Lindskog analyserade var inte en enda av dem skriven av en same eller någon som visste om hur en same levde och uppträdde. Bilden som ges i dessa böcker har snarare baserats på tidigare redogörelser av författare, rasbiologer, antropologer, med mera från 1800-talet vars

³³ Lindskog i Brändström (red.), s 107.

³⁴ Lindskog i Brändström (red.), ss 107–108.

³⁵ Oscarsson, Erik-Oscar, ”Skildringen av samerna under 1900-talet” i Brändström, Kjell-Arne (red.), *Bilden av det samiska: samerna och det samiska i skönlitteratur, forskning och debatt*, Institutionen för litteraturvetenskap och nordiska språk, Univ. [distributör], Umeå, 2000, s 118.

³⁶ Oscarsson, ”Skildringen av samerna under 1900-talet” i Brändström (red.), *Bilden av det samiska: samerna och det samiska i skönlitteratur, forskning och debatt*, 2000, s 120.

³⁷ Oscarsson i Brändström, s 121.

information inte har uppdaterats. Därmed har bilden av samer och generaliseringen av dem bara fortsatt i samma anda och mönster menar Lindskog.³⁸ Detta är något som Bengt Andersson även kom fram till i sin studie av 474 läroböcker.

Vad som är frekvent förekommande i Lindskogs analyserade böcker är att samerna och samekulturen förknippas starkt med renskötsel, nomadlivet, och fjällnatur.³⁹ Det finns ingen tanke på något annat levnadssätt när samekulturen gestaltas, vilket innebär att en stor del av samefolket blir exkluderat i denna bild. Ifall en bofast same eller en annan yrkestillhörighet nämns så sker det ofta med beklagande.

Med hjälp av den forskning kring läroböcker och skönlitteratur som presenteras, kan en dialog föras i denna uppsats analys där resultaten ställs mot den bild som tidigare forskning presenterat av föreställningar om samer. Beskrivningarna som gjorts av samerna med alla dess olika adjektiv, samt den exotifierade bild som ofta tilldelas samerna, kommer att jämföras med de föreställningar som reflekteras i de undersökta videoklippen. Detta för att undersöka om samerna beskrivs med samma adjektiv och nedsättande ton och om samekulturen beskrivs som en exotisk och främmade kultur som enbart sysslar med renskötsel och säsongsförflyttning, eller om andra bilder av samer, samekulturen och dess närområde framkommer.

Därtill kommer föreställningarna om samer i videoklippen samtidigt att relateras till uppsatsens analytiska begrepp för att se om de präglas av exotifiering, rasifiering eller rasism samt hur föreställningarna om samerna förhåller sig till en föreställd gemenskap. Tidigare forskning verkar generellt vara överens om att samerna blir exotifierade, men stundvis även rasifierande och beskrivna i negativa rasistiska termer och ofta framställda som annorlunda från svenskarna och således utanför den svenska föreställda gemenskapen. Därtill finns det tendenser att ge en förenklad bild av samer som en homogen grupp och på sätt och vis formas därmed även en föreställd samisk gemenskap utifrån en del karaktärsdrag som tilldelas hela den samiska befolkningen, trots den stora variation i språk och levnadssätt som existerar inom den samiska kulturen. Den tidigare forskningen inom dessa två plattformar kan således, i kombination med den tidigare forskningen inom video- och filmklippforskning, fördjupa uppsatsens analys och samtidigt pröva uppsatsens idéer mot de som kommit före.

³⁸ Lindskog, Gerda Helena, *Vid svenskhetens nordliga utposter: om bilden av samerna i svensk barn- och ungdomslitteratur under 1900-talet*, Lund: Btj förlag, 2005, s 34.

³⁹ Lindskog, *Vid svenskhetens nordliga utposter: om bilden av samerna i svensk barn- och ungdomslitteratur under 1900-talet*, 2005, s 265.

7. Historisk bakgrund

Till analysen krävs en viss bakgrundsinformation för att förstå specifika begrepp eller koncept. Därmed har tre viktiga ämnen valts ut som anses vara av relevans för uppsatsen. Dessa är ”lapp-ska-vara-lapp”-politiken, nomadskolesystemet, och hur den svenska rasbiologin har påverkat samerna. Alla dessa tre ämnen har varit bidragande faktorer för hur svenskar har framställt och upplevt samer genom tiderna. De har alla präglat uppsatsens givna tidsperiod och tankesättet som existerat kring samer. De tre ämnena kommer nu att presenteras i turordning.

7.1 ”Lapp-ska-vara-lapp”-politiken

Kring sekelskiftet 1900 växte en ny typ av svensk samepolitik fram, men den har rötter längre bak än så. Den varade till efter andra världskrigets slut, och påverkade allt som hade med samer att göra. Politikens namn kom att bli kallad ”lapp-ska-vara-lapp”-politiken och dess grundpelare gick ut på att en ”äkt” same var den som sysslade med renskötelse.⁴⁰ Rennäringen som helhet ansågs vara hotad av det växande svenska samhället samt samer som gav upp på sysslan, och därmed behövde vissa åtgärder vidtas för att se till så att den överlevde. Rennäringen ansågs nämligen vara till gagn både på ekonomiska grunder eftersom fjället ansågs bara kunna nyttjas till det, men också ansågs renskötarens potentiella slut även vara slutet för samer som folkgrupp.⁴¹ Tankesättet gick helt enkelt ut på att en sames identitet var den nomadiserande renskötaren.

I och med den sedda faran att renskötelsen, och därmed samerna, skulle försvinna, gjordes allt i statens makt för att förhindra detta. Exempelvis var det lag på att endast samer var de som fick syssla med renskötelse, men det var också mycket svårt för en renskötande same att ta sig ur sin tilltänkt syssla. Visserligen sattes det inte in något tvång att stanna kvar som renskötare, men staten gjorde allt i sin makt för att få samer att inte komma i kontakt med den svenska civilisationen som ansågs vara grunden till rennäringens minskning.

Bland annat tillsattes särskilda svenska tjänstemän, kallade ”lappfogdar”, i de olika regionerna där samer bodde. Deras jobb var att administrera samt kontrollera regionen, och de fungerade som ”lapp-ska-vara-lapp”-politikens förvaltare. De hade stor makt över den lokala samebefolkningen, och kunde exempelvis tvångsflytta familjer, övervaka, och skapa

⁴⁰ Ericsson, Martin, *Historisk forskning om rasism och främlingsfientlighet i Sverige: en analyserande kunskapsöversikt*, Forum för levande historia, Stockholm, 2016, s 67.

⁴¹ Ericsson, *Historisk forskning om rasism och främlingsfientlighet i Sverige: en analyserande kunskapsöversikt*, 2016, s 68.

riktlinjer för samerna som bodde i deras region, allt för att skydda den föreställning som växt fram om vad en ”äkta” same var.⁴²

Fjällvärlden ansågs som sagt bara vara lämpat till en sak, renskötsel, och den svenska staten var generellt intresserad av att exploatera så mycket av landets naturresurser som möjligt. Det var alltså i deras intresse att försöka få rennäringen att blomstra. Att samerna ansågs mest lämpande för jobbet utgick mycket ifrån att man ansåg renskötseln vara inbäddad i den samiska kulturen, och vissa menade även att det låg i samernas blod vilket innebar att deras ras lämpade sig till renskötseln.⁴³

Föreställningen som växt fram av att samer endast var de som sysslade med nomadiserande renskötsel, var långt från den verkliga sanningen. De nomadiserade renskötarna var snarare en minoritet bland samerna, och de flesta livnärde sig på annat vis såsom hantverk, handel, fiske, jakt, betalt arbete, med mera. ”Lapp-ska-vara-lapp”-politiken gick emot alla dessa samers sysselsättning och gjorde det oerhört problematiskt för dem. Detta innebar att de samer som inte sysslade med renskötsel i princip fick två val: börja själv med renskötsel, eller bli fråntagen rätten att få vara same och i stället bli assimilerad i det svenska samhället.⁴⁴

”Lapp-ska-vara-lapp”-politiken förstärkte redan etablerade föreställningar av samerna som funnits sedan 1800-talet. Denna bild av samerna var ofta exotisk, där de sedan länge ansetts vara ett spännande folk för svenskarna, och de omgavs av en slags ”vildmarksmystik”.⁴⁵ Med denna bild kom ett antal saker som ansågs höra till deras exotiska levnadssätt, såsom renar, kåtor, ackjor, och traditionella dräkter. Detta höll i långt efter, och kan argumenteras fortfarande existerar som en typisk bild av en same.

Under 1930- och 1940-talet började ”lapp-ska-vara-lapp”-politiken alltmer ifrågasättas och tappa inflytande i samhället. Det kom att bli alltmer uppenbart att det enbart var en minoritet av samerna i Sverige som faktiskt sysslade med renskötsel, och dessutom hade gruvföretag och vattenkraftsentreprenörer mer och mer börjat inse att fjällen kunde brukas på fler sätt än bara renskötseln. Allt detta gjorde att tankesättet om den renskötande samens som den ”äkta” samens blev alltmer bestritt. Dock hade ”lapp-ska-vara-lapp”-politiken ett relativt stort inflytande kvar under övergångsperioden 1930- och 1940-talet, och det skulle dröja fram till början av 1950-talet innan tankesättet mer eller mindre helt försvunnit.⁴⁶

⁴² Ericsson, s 74.

⁴³ Ericsson, s 69.

⁴⁴ Ericsson, s 70.

⁴⁵ Ericsson, s 71.

⁴⁶ Ericsson, s 75.

7.2 Nomadskolesystemet

Nomadskolesystemet är en produkt av ”lapp-ska-vara-lapp”-politiken, och troligtvis det system som påverkats mest av det. Tanken var att segregera samiska barn som kom från nomadiserade renskötande familjer från svenska barn så att de kunde bli utbildade på ett sätt som staten ansåg var lämpligast för att renskötseln skulle överleva och dessutom blomstra.⁴⁷ Därmed växte även ett speciellt samepolitiskt skolprogram fram. Förhoppningen med nomadskolorna var att få samebarnen att vilja fortsätta med den renskötsel som deras förfäder och föräldrar gjort, och därmed anpassades undervisningen till detta ändamål. Målet var att forma framtidens samer på ett sätt som staten själva ville.

Det ansågs vara en stor risk att exponera samebarnen till den svenska civilisationen, vilket bland annat var anledningen till att nomadskolorna var isolerade från det svenska samhället. Man var rädd för att barnen skulle fatta tycke för det bofasta svenska livet med alla dess bekvämligheter, och därmed välja att inte vara en nomadiserande renskötare när de växte upp. Bland annat hölls undervisning i tält under de mer tempererade månaderna av året, och det sågs också till att de bekvämligheter som fanns inte var alltför bekväma.⁴⁸

Staten insåg däremot att nomadskolesystemet inte hade fungerat som man hoppats på, och i stället ändrades riktningen vid början av 1950-talet. Målet var då i stället att försöka bevara det samiska språket och den samiska kulturen, och allt fokus på att försöka få barnen att vilja bli renskötare i framtiden gavs upp.⁴⁹ Trots detta skifte kom nomadskolesystemet att påverka flera samiska barns liv under 1930- och 1940-talet, men också deras familjer som de blev tvångsflyttade från.

7.3 Den svenska rasforskningen om samer

Forskning om samer och deras ursprung har skett sedan långt tillbaka. Ända sedan 1840-talet har svenska forskare varit intresserade kring huruvida samerna var Skandinaviens ursprungsbefolkning, och hur långt deras ursprungliga område sträckte sig. Under detta tidiga skede var det vanligt att gräva upp skelett och analysera deras kranium för att sedan utvärdera vilken typ av människa det handlade om, eller med annat ord: ”ras”.⁵⁰

Intresset för samer fortgick långt in på andra halvan av 1900-talet, men hade sin kulmen under det rasbiologiska institutets glansdagar. Detta institut bildades 1922, och hade i uppgift

⁴⁷ Ericsson, s 72.

⁴⁸ Ericsson, s 73.

⁴⁹ Ericsson, s 74.

⁵⁰ Ericsson, s 205.

att studera de olika raserna i Sverige, och kategorisera dem.⁵¹ Under ledarskapet av Herman Lundborg stod undersökningar och studier av samer som en hög prioritet för institutet. Särskilt intressant var vilka medfödda komplikationer eller funktionsvariationer som tillkom de barn som föddes ur en rasblandning mellan samer och svenskar, något som för övrigt institutet såg på som något oerhört dåligt och farligt.⁵² Det stora intresset för just samer, både vid 1840-talet men också under Lundborgs dagar, beror troligtvis på att samerna sågs som Sveriges enda exotiska folkslag, därav kom en stor nyfikenhet att växa fram.⁵³

Det främsta projektet som det rasbiologiska institutet genomförde gällande samer var när Lundborg och hans team gav sig ut till Norrland och försökte kategorisera och samla in så mycket material om ”rasen lapp” som det gick. De färdades från sameby till sameby och fotograferade samer, mätte skalar, dokumenterade deras hårfärg och ögonfärg, med mera.⁵⁴ Till Lundborgs stora besvikelse blev det inga revolutionerande slutsatser av undersökningen, och intresset för att studera den samiska rasen försvann i och med tillträdet av institutets andra chef 1935, Gunnar Dahlberg.

Innan 1880 sågs samernas kultur som underlägsen den svenska, men det var först efter detta årtal, då man började tala alltmer om ras, som den samiska rasen även ansågs vara underlägsen den svenska.⁵⁵ Det var inte sällan de blev tilldelade olika egenskaper baserat på sin ras, som många gånger även var nedvärderande och rasistiska. Det var även under denna tid som ”lapp-ska-vara-lapp”-politiken växte fram, vilket i kombination med rasargument gav tankesättet att det ligger inbäddat i samernas biologi att vara nomadiserade renskötare. De sågs helt enkelt som mest kapabla, eller rent av skapade för sysslan, något som även bekräftas av den tidigare forskning som presenterats i denna uppsats då samer framställs i olika plattformar.

8. Analys

Analysen är uppdelad i tre delar i förhållande till vem eller vilka producenterna för video- eller filmklippet är. Anledningen till detta val är på grund av bättre struktur på analysen, men också för att de olika typerna av video- och filmklipp kan tänkas medföra en del skillnader i hur man har tänkt både i föreställningen om samer, men också vad man har valt att filma. Detta kan bero

⁵¹ Ericsson, s 198.

⁵² Ericsson, s 201.

⁵³ Ericsson, s 205.

⁵⁴ Ericsson, ss 205–207.

⁵⁵ Ericsson, ss 78–79.

på vad filmproducenten är ute efter, och vad deras syfte med video- eller filmklippet är, vilket går att läsa mer om i delen om källmaterial.

Den första analysdelen kommer att beröra de video- och filmklipp som är producerade av SF-journalen, eller veckorevyn som den också kallades. Detta är den del som berör flest klipp, eftersom de inte enbart berör samer, utan också andra nyheter och dylikt som ansågs under tiden värt att rapportera vid just den specifika veckan. Den andra analysdelen kommer att beröra de båda hobbyfotograferna och samtida filmikonerna Stig Wesslén och Arne Sucksdorffs filmklipp. De tillhör samma del eftersom de båda klassas som egna filmproducenter och är inte kopplade till något större filmbolag. Den tredje och sista analysdelen kommer att beröra övriga video- och filmklipp som bland annat är producerade av Statens Järnvägar, Svenska Turistföreningen, Statens informationsstyrelse, uppläst av prins Wilhelm, med mera. Anledningen varför alla dessa olika producenter tillhör samma analysdel, är för att de alla har bara ett video- eller filmklipp var, vilket hade gjort det onödigt och överflödigt att ge dem varsin egen del.

8.1 Veckorevyn

SF-journalen visade stort intresse för samer och deras kultur under första halvan av 1900-talet. Det finns massvis med inslag i deras klipp där samer och deras vardag belyses, men karaktären av den vardag som visas är mycket entydig, och det finns tydliga mönster.

I två inslag från 1933 respektive 1942 får tittaren följa med då ett antal samer har tagit sig ner till Stockholm för att diskutera några viktiga angelägenheter som berör dem med ett statsråd. I det tidigare fallet beskrivs samernas ärende i huvudstaden som ett antal ”önskemål” som de hoppas blir verklighet, exempelvis ändring av renbetesavtal med Norge.⁵⁶ Att just ordet ”önskemål” används är en viktig distinktion då det tyder på att det inte är samerna som har makten i frågan, utan snarare den svenska staten. Samerna tvingas alltså resa hundratals mil för att få chansen att få igenom ett önskemål, och inte ens det är en garanti. Detta sätt att beskriva deras ärende i Stockholm har därmed betydelse.

Trots denna distinktion där en klar maktskillnad förekommer, tycks de båda parterna hantera varandra med ömsesidig respekt och jämlikhet. Visserligen är just detta klipp en stumfilm med enstaka tillhörande text, men kroppsspråket som visas när de samiska förtroendemännen och de svenska statsråden interagerar med varandra tyder på att de ser på varandra som jämlikar.

⁵⁶ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1933-11-13*, 13 nov 1933, Journalfilm, <https://www.filmarkivet.se/movies/veckorevy-1933-11-13/>, 09:20 & 09:38.

Klippet ger alltså en annan bild av relationen mellan samer och svenskar än den som förekom inom tidens rasbiologi. Exempelvis utstrålar de båda parterna en form av auktoritet i sitt kroppsspråk, de tittar alltid varandra i ögonen när de talar, och när de promenerar så går de sida vid sida.⁵⁷ Inget tyder på att det råder en asymmetrisk maktbalans mellan dem.⁵⁸ Den anda av samförstånd och goda relationer som uppvisas skulle förstås kunna vara en slags charad framför kameran. Men om så är fallet är det intressant att man vill framställa relationen mellan staten och samerna på detta sätt, snarare än att understryka det faktiska maktförhållandet mellan parterna.

Knappt ett decennium senare visas ett liknande besök upp på vita duken. Denna gång har de samiska förtroendemännen rest till Stockholm i förhoppning om att få bättre skollokaler. Återigen beskrivs ärendet som ”önskemål” frambringade till den rådande statsmakten, och det är samerna som bjuds in på statsrådets kontor, inte tvärtom. De samiska förtroendemännen porträtteras på ett sätt som får dem att framstå som om de ber om lov till sin förmyndare. Förtroendemännen beskrivs även som ”några långväga resenärer”, och de har tagit sig ”ner hit”.⁵⁹ Detta ger en bild av att de kommer från en plats avskilt från södra Sverige, långt bort från Stockholms blänkande hustak. Distansen förtydligas ytterligare med nyhetsuppläsarens citat: ”Skolhusen uppe i Lappmarkerna är inte precis till någon heder för det stora folkhemmet Sverige”.⁶⁰ För övrigt tyder detta på att de som producerat inslaget själv håller med och ställer sig på samernas sida i deras önskan om bättre skollokaler. Utifrån dessa ordval antyds det att samerna och Lappmarken inkluderas i det stora folkhemmet Sverige och därmed den nationella gemenskapen som höll på att växa fram kring Per-Albin Hanssons drömsverige. Således tycks samerna inkluderas i den svenska föreställda gemenskapen, åtminstone i detta videoklipp.

I och med detta videoklipp sker även något ovanligt, nämligen att samerna själva får föra sin talan. SF-journalsberättaren agerar intervjuare för någon minut och inleder med att ta av hatten i en trevlig hälsning i form av ”god dag, god dag, mina herrar”, ytterligare ett tecken på att det råder en ömsesidig respekt mellan svensken och samerna i fråga.⁶¹ En same börjar med att förklara hur en bättre skola skulle bidra till en förbättrad renkötsel och åstadkomma samisk självkänsla.⁶² En annan same instämmer och utvecklar svaret:

⁵⁷ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1933-11-13*, 09:30 & 09:47.

⁵⁸ Se *Bilaga 1* i uppsatsen.

⁵⁹ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1942-08-24*, 24 aug 1942, Journalfilm, <https://www.filmarkivet.se/movies/veckorevy-1942-08-24/>, 04:28 & 04:32.

⁶⁰ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1942-08-24*, 04:40.

⁶¹ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1942-08-24*, 04:52.

⁶² AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1942-08-24*, 05:00.

Ja det är folk som tror att det gagnar renskötseln bättre för renen om nordmannen ska ha mindre kunskaper och mindre bildning, men så är det ingalunda fallet, utan ju tidsenligare lokaler vi får och bättre undervisning ju hellre kan renskötseln blomstra.⁶³

Här motsätter sig samerna hela ”lapp-ska-vara-lapp”-politikens budskap, och intervjuaren instämmer med samens påstående, något som tyder på att det även fanns motsättningar till detta synsätt inom den svenska befolkningen. Vid denna tidpunkt var ”lapp-ska-vara-lapp”-politiken omstridd och dess glansdagar förbi. Samtidigt gynnar denna typ av uttryck statens nomadskolepolitik under denna tid, och staten ville förstås framställa denna i ett bra ljus. Valet att visa just dessa samer och deras önskemål om bättre skollokaler visar för tittarna i biografen att samerna själva erkänner och bekräftar nomadskolornas betydelse, något som stärker politikens legitimitet.

En tredje same blir tillfrågad vad han tyckte om Stockholm, och ifall de har besökt Skansen och tittat på deras ”arvfiende vargen och järven”.⁶⁴ Dessa två djur, som trots allt är svenska, är relativt exotiska för den all dagliga stockholmaren, och att beskriva dem som arvfiende till samerna förtydligar bilden av att samerna kommer från en plats långt borta. Att beskriva vargen och järven som arvfiende understryker att samerna har bekämpat dem i urminnes tider, och i samband med det läggs till viss del även en exotisk aura över dem. Intervjuaren avslutar med orden ”ni har många önskemål ni”, som återigen bekräftar samernas egentliga maktlöshet.

Ett tredje inslag, som även här tar upp ett besök av samer i Stockholm, visar hur de vandrar upp längs kungliga slottet för att få träffa självaste konungen. Att få träffa honom är mycket unikt och vem som helst får inte göra det. Som representanter för sitt folk får dessa två samer göra det. Ett sådant besök tyder på att den svenska statsmakten värdesätter samernas talan, eller att man åtminstone vill få det att framstå som att man gör det. När de båda samerna traskar upp längs slottet i sina traditionsenliga dräkter, möts de av en dam som stirrar intensivt på dem efter att de har passerat.⁶⁵ Inga ord utväxlas mellan de två parterna, men det är uppenbart att damen är förundrad över de båda samernas utstyrel. Kanske hade hon hört talas om samernas exotiska utseende tidigare och fick nu se det med egna ögon, eller så var den samiska kulturen någonting helt nytt för henne.

⁶³ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1942-08-24*, 05:19.

⁶⁴ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1942-08-24*, 05:43.

⁶⁵ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1929-01-14*, 14 jan 1929, Journalfilm, <https://www.filmarkivet.se/movies/veckorevy-1929-01-14/>, 01:40.

I ett annat inslag ur ett annat klipp får tittaren se lappfogden i Luleå, Ragnar Pappila, göra reklam för ökad konsumering av renkött.⁶⁶ Reklamen ackompanjeras med en särskild utställning i Stockholm, och det hela räknas som en kampanj för att få ”sydlänningar” att äta renkött. Här går det alltså att observera hur samer och en svensk ämbetsman samarbetar för att marknadsföra en näring som kommer resultera i en ökad inkomst för samerna. Denna enade front ger en uppfattning om jämlikhet och samförstånd mellan de två parterna, något som även noteras i tidigare videoklipp.

Det görs däremot klart i videon att samerna förknippas starkt med renskötseln, vilket kanske även är det enda som de förknippas med, något som följande citat understryker:

Jag kommer med en hälsning till er alla från höga Norden. Där bor våra lappar med sina renar, vilka har till uppgift i den svenska hushållningen att göra våra öde och kala fjäll fruktbarande.⁶⁷

Det är knappast en slump att man valt att säga ”våra lappar med sina renar”. Det ger inte mycket utrymme för alternativ, utan snarare ses det som en självklarhet att en same sysslar med renskötsel som därtill ses som deras kall och syfte inom ramen för den nationella gemenskapen. Detta är något som påverkats av ”lapp-ska-vara-lapp”-politiken, som har nämnts tidigare och kommer upprepas vid otaliga fler tillfällen i denna uppsats.

Vidare beskrivs samernas närområde i citatet som ”öde” och ”kalt”. Platsen porträtteras som en icke välkomnade plats för svenskar, och att det sedan är ”höga Norden” spår på porträtteringen att platsen ligger långt bort och avskilt från civilisationen. Samerna tycks vara de enda som kan och vill livnära sig och hantera klimatet i norr, något som också anses vara deras uppgift i den svenska hushållningen. Endast de kan göra Lappmarkerna ”fruktbarande”, då det fanns en vilja att ta till vara på hela landets naturresurser och fjället passade bra till renskötsel. Det är nästan som om de är sedda som fjällens bönder. När lappfogden säger att det är samernas uppgift att göra fjället fruktbarande, så innebär det uteslutande renskötsel. Denna monolog är som född ur ”lapp-ska-vara-lapp”-politikens grundprinciper.

Samtidigt sker det en viktig distinktion i lappfogdens val av ord då han säger att samerna har en uppgift i ”den svenska hushållningen”. Detta antyder att det i den svenska föreställda gemenskapen ansågs finnas en plats även för samerna och att de hade en bestämd roll i folkhemmet, om än som underkuvad staten och i landets norra periferi. Att samerna benämns

⁶⁶ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1933-02-12*, 12 feb 1933, Journalfilm, <https://www.filmarkivet.se/movies/veckorevy-1933-02-12/>, 00:05.

⁶⁷ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1933-02-12*, 00:09.

som ”våra lappar” kan, trots sin nedvärderande ton, också tyda på att de är med i gemenskapen. För övrigt kan renköotts-kampanjen i klipplet fungera som en förenande faktor mellan samer och svenskar, ifall kampanjen lyckas, något som enar de två folken mer än tidigare. Således tycks det finnas ett mönster i SF-journalens videoklipp med en återkommande föreställning kring samer som antyder att de ses som en del av den svenska gemenskapen.

Senare i lappfogde Ragnar Pappilas inslag beskrivs en sameflicka på renköottsutställningen i Stockholm som ”ett levande lexikon” när det kommer till information om renar, och det går att få svar på vad som helst av henne.⁶⁸ Att vara ”ett levande lexikon” är inte något negativt, men frågan är om sameflickan hade blivit beskriven på detta vis ifall det inte var renskötsel hon var expert på. Renskötseln sågs som samernas kall och deras roll i det svenska samhället enligt ”lapp-ska-vara-lapp”-politiken. Om flickan hade uppvisat en typ av kunskap som inte gick i linje med det som ansågs vara samernas uppgift kanske denna inte hade omnämnts i samma positiva ordalag.

I en annan del av inslaget beskrivs olika tillagningssätt för ren, och vad som går att äta. Vid ett tillfälle kokas mörghen, något som lappfogde Pappila kommenterar även hade passat ”finsmakarna i söder”.⁶⁹ Här beskrivs visserligen inte samerna, utan svenskar i söder, men genom att använda detta uttryck går det att argumentera att det måste finnas en motpart. Om sydlänningar beskrivs som ”finsmakare” så antyds det samtidigt att norrlänningar och samer inte nödvändigtvis är det. Den tillhörande videon visar dessutom upp olika delar av renen och hur det tillagas i en kåta, något som kan tänkas se primitivt ut för en biotittande stockholmare. Porträtteringen presenterar ett exotiskt djur, på en exotisk plats, som tillagas och bereds på ett exotiskt sätt. Detta skulle kunna leda till att det ses som ociviliserat, och därmed kommentaren om att även ”finsmakarna i söder” hade uppskattat maten.

Renskötsel tycks vara ett återkommande tema när samer porträtteras i *Veckorevy*. Detta går att se i fler klipp som bland annat när de besöker den samiska konstnären Nils Nilsson Skum. Skum skissar främst motiv av hur livet som renskötare ser ut och går till, men ibland ritas han även andra motiv såsom naturbilder. Nilsson Skum verkar vara en mycket omtyckt konstnär, även i sydligare delar av Sverige, eftersom han får två inslag dedikerade till sig i två separata journalfilmer. Det första inslaget är ett besök hemma hos Nilsson Skum, och det andra är en hyllning till honom då han har avlidit.⁷⁰ Samma princip som applicerades på sameflickan

⁶⁸ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1933-02-12*, 01:50

⁶⁹ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1933-02-12*, 01:30

⁷⁰ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1952-01-07*, 7 jan 1952, Journalfilm, <https://www.filmarkivet.se/movies/veckorevy-1952-01-07/>, 01:53.

och renköttsskampanjen kan även appliceras här. Det är inte säkert att Nilsson Skum under denna tidsperiod hade fått samma uppmärksamhet i bredare kretsar, så som i resterande delar av Sverige, om han inte avbildade motiv av livet som renskötare, utan exempelvis livet som bofast skogssame i stället.

Nilsson Skum beskrivs som en ”talangfull” och ”detaljrik” konstnär, samt en av de främsta i hans tid.⁷¹ Stora eloger till någon som enligt samtidens rasbiologiska teorier sågs som underlägsen. Men som sagt, hans motiv blidkar samtidigt ”lapp-ska-vara-lapp”-politiken. Nilsson Skum passar helt enkelt in i den svenska föreställningen av vad en same är, och på grund av detta finns det goda skäl till att just han och hans motiv visas på vita duken inför det svenska folket.

Det tillhörande uttalandet: ”Ingen har som han så riktigt och äkta skildrat de nomadiserade renskötarlapparnas liv och miljö”, förtydligar detta budskap ytterligare.⁷² Den svenska uppläsaren och SF-journalen menar att denna bild är den ”äkta” och ”riktiga” bilden av vad en same är. En same är någon som är ute på fjället och sköter om sin stora renhjord, inte någon annan. Detta exkluderar alla de samer som inte sysslar med renskötsel, något som även uppmärksammats i andra videoklipp. Nilsson Skum var en renskötande same som gärna delade med sig av sin verklighet och i sin konst uppmärksammade och spred kunskap om denna livsstil. Men det är nog ingen slump att det var just en renskötande samisk konstnär som blev uppskattad av den svenska övermakten.

Det finns andra exempel på hur en same anses vara, och vad som är ”äkta” och ”riktigt”. I ett annat inslag i ett annat klipp får tittaren följa tysken herr Haupt, och hur han anser att en same är.⁷³ Haupt har slagit upp läger på Skansen i Stockholm i form av en kåta. Han har på sig flera olika pälsar av diverse slag, samt en ackja.⁷⁴ Dessutom har han med sig renar och en vallhund. Det framkommer inte ifall Haupt har varit i Lappmarken, eller ens sett en same. Vad som är klart är att han har med sig allt som en same anses ha, och han agerar på ett sätt som samer anses agera på. Han förstärker den bild som redan existerar om samer, ett fenomen som identifierats i andra medium av tidigare forskning kring föreställningar om samer. Detta går att se i bland annat Bengt Anderssons C-uppsats om läroböcker,⁷⁵ och Gerda Helena Lindskogs

⁷¹ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1945-04-23*, 23 apr 1945, Jouralfilm, <https://www.filmarkivet.se/movies/veckorevy-1945-04-23/>, 02:49.

⁷² AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1952-01-07*, 02:30.

⁷³ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1934-01-15*, 15 jan 1934, Jouralfilm, <https://www.filmarkivet.se/movies/veckorevy-1934-01-15/>, 05:41.

⁷⁴ Se *Bilaga 2* i uppsatsen.

⁷⁵ Andersson

bok om barn- och ungdomslitteratur.⁷⁶ De studerar ett liknande mönster där föreställningen av samer endast kopieras från urgamla tankar och idéer, i stället för att producera ny information. Troligtvis har något liknande skett i detta sammanhang då tyska Haupt endast uppfyller äldre stereotyper om samer, utan att nödvändigtvis veta hur en same lever.

Avståndet är onekligen en bidragande faktor till detta, då många inte reser till platsen eller människorna som de försöker porträttera. Att det är en stor distans mellan Lappmarken och övriga Sverige är för övrigt något som gärna uppmärksammas i dessa videoklipp. Ett exempel är ett inslag i ett journalklipp där ett tåg stannar vid stationen i Murjek, inte långt från Jokkmokk. Några av de första bilderna som tittaren får se är stationsskylten ”Murjek” med den tillhörande texten: ”Stockholm – 1231km”.⁷⁷ Den som satt i biosalongen och tittade på detta tänkte förmodligen på hur långt bort Murjek och resterande Lappmark faktiskt är. Hela poängen med att välja att visa just den stationsskylten är att visa på det stora avståndet, vilket får Lappmarken att se ut som en avskild och isolerad plats, när det i själva verket kanske inte är så. Det råder ingen tvekan om att det handlar om enorma avstånd, men den plats som porträtteras behöver inte nödvändigtvis vara så avskild som video- och filmklippen framställer den som.

Detta i sig är också en form av föreställning och retorik som påverkar många av de video- och filmklipp som denna uppsats undersöker. Detta går exempelvis att se tidigare i analysen då ett par samiska förtroendemän i Stockholm kallades för ”långväga resenärer”. Det är visserligen ett korrekt påstående, men för den som tittar på journalklippen i biosalongen är det lätt att få en överdriven bild av det hela.

Liknande tendenser går att se i andra journalklipp då exempelvis nyheten om att byn Karesuando, 40 mil från Haparanda, fått elektricitet för första gången. Byn kallas för ”tystnadens by”, ett namn som tyder ytterligare på avlägsenhet från civilisation.⁷⁸ Faktumet att det rapporteras om en liten by i Lappmarken som precis fått elektricitet, är i sig också ett tecken på avskildhet. SF-journalen tycks gilla att rapportera om det stora norrs avlägsnaste platser, ett val som gör att många troligtvis blir övertygade att hela Lappmarken är en avlägsen, obarmhärtig, och bister plats som knappt har elektricitet. Det är inte sällan video- och filmklippen nämner att dessa platser även ligger norr om polcirkeln vilket understryker avlägsenheten desto tydligare.

⁷⁶ Lindskog, *Vid svenskhetens nordliga utposter: om bilden av samerna i svensk barn- och ungdomslitteratur under 1900-talet*.

⁷⁷ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1930-02-10*, 10 feb 1930, Journalfilm, <https://www.filmarkivet.se/movies/veckorevy-1930-02-10/>, 01:50.

⁷⁸ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1931-11-23*, 23 nov 1931, Journalfilm, <https://www.filmarkivet.se/movies/veckorevy-1931-11-23/>, 11:23.

Bilden av detta stärks ytterligare då tittaren får se samernas kåtor täckta i massvis med snö. Inte sällan får man se i vissa sekvenser hur en same hugger ett stycke ved för att överleva den bistra vinterkylan.⁷⁹ Det är ett oförlåtligt klimat som de bekväma sydlänningarna knappast kan föreställa sig. Åtminstone är det detta som framställs på vita duken när man som tittare beskådar scenerna. I ett inslag får tittaren läsa om hur ett barn har det ensamt i en av kåtorna, och är van vid att vara sin faster nära.⁸⁰ Detta ger en bild av att platsen självt är en mycket ensam sådan, något som passar det satta narrativet.

Det är även ett återkommande tema att beskriva avståndet mellan orter och likande i Lappmarken. Ofta är det stora avstånd som skrivs ut, där samerna får vandra eller åka släde i flera mil för att komma till sin destination.⁸¹ Detta är inte en ovanlig företeelse för en renskötande same, då man konstant måste följa renhjordens vandringmönster. Oavsett anledning så är det en omtyckt porträttering av Lappmarken, att poängtera de stora avstånden. Efter ett besök på marknaden i Jokkmokk lyder ett citat: ”Så bär det åter bort från världen och dess buller, hem till de ensamma kåtorna i skogen”.⁸² Detta citat sammanfattar ganska väl hur samernas levnadsplatser i Lappmarken porträtteras i många video- och filmklipp. ”Världen och dess buller” kan tolkas som civilisationen, en plats där samerna samlas lite då och då. ”Hem till de ensamma kåtorna i skogen” är tvärtemot, alltså bortom civilisationen djupt inne i skogarna.

Trots denna porträttering av avlägsenhet, gör video- och filmklippen det uppenbart att de avlägsna platserna är under svenskt styre. I de inslag som berör samer och deras omedelbara närområde, är det inte sällan en eller flera svenska flaggor vajar framför kameran, oavsett hur avlägsen platsen framställs att vara. I ett inslag från en journalfilm får tittaren se hur ett nyligen förfallet ”lappkapell” blir restaurerat och ska återinvigas. Hela inslaget inleds med en panoramabild över naturen i trakten med en stor skog vid en sjö och ett berg i horisonten. Sekvensen är en typisk idealbild från fjällvärlden långt bort från Stockholms bekvämligheter och Sydsveriges mer komfortabla klimat, men trots detta ser man till att det finns en vajande praktfull svensk flagga med i panoraman.⁸³

Detta kan visa på att även de mest avlägsna platser i Skandinavien tillhörde Sverige, men det kan också tyda på ett enat Sverige i den föreställda gemenskap som under samtiden höll på att växa fram. Denna bild kan stärkas ytterligare då tittaren får se hur samer och norrlänningar

⁷⁹ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1926-03-01*, 1 mar 1926, Journalfilm, <https://www.filmarkivet.se/movies/veckorevy-1926-03-01/>, 07:25.

⁸⁰ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1926-03-01*, 09:24.

⁸¹ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1926-03-01*, 11:57.

⁸² AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1926-03-01*, 15:56.

⁸³ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1949-09-19*, 19 sep 1949, Journalfilm, <https://www.filmarkivet.se/movies/veckorevy-1949-09-19/>, 02:00.

tillsammans sitter i, och utanför, ”lappkapellet”.⁸⁴ För en åskådare ser det ut som att samerna räknas in i den svenska gemenskapen och identiteten. Visserligen väljer SF-journalen att kalla kyrkan för ett ”lappkapell” vilket tyder på en viss segregering mellan folken, eftersom åskådaren kan uppfatta detta som ett kapell endast ämnat för ”lappar”. Detta ifrågasätts däremot med citatet: ”Traktens samebefolkning hade rest ner från fjällen för att vara med om Kolåsens [den lilla orten där kapellet står] stora dag”.⁸⁵ Det intressanta med detta citat är hur berättaren påstår att samtliga samer som medverkade hade ”rest ner från fjällen” för att uppleva återinvigningen, vilket skulle betyda att de själva inte bor i Kolåsens by. Visserligen var förmodligen de flesta inresta eftersom Norrland är en mycket glesbefolkad plats, men i denna video nämns det bara att samerna var de inresta. Detta i kombination med tanken att den svenska befolkningen inte skulle få delta i kapellet bara för namnet, gör det föga troligt att de båda folken skulle segregeras på detta vis. Samtidigt kan namnet bakom kapellet också bara vara en benämning på platsen de är, det vill säga Lappland, och därmed inte ha något med det idag nedsättande ordet ”lappar” att göra.

En annan analys som går att göra utifrån citatet är hur samerna blir porträtterade. Att de ”rest ner från fjällen” in i byn, ger uppfattningen att de lever det nomadiserade liv som de alltid påstås göra och att det inte finns några undantag. Tittaren kan möjligtvis få en bild av att alla samer bor långt uppe i bergen isolerade från resten av samhället, men ibland dyker upp i den närmsta byn då något viktigt sker, exempelvis ärenden rörande kristendomen eller handel med svenskar. Utöver det ger även detta inslag ett annat analyserbart citat: ”En stor dag för Kolåsen och samebefolkningen där uppe i fjällen. Samerna hade åter fått en plats där de kunde samlas och hämta styrka och kraft i guds ord”.⁸⁶ Återigen får tittaren höra att samerna bor och lever ”där uppe i fjällen”, och därmed blir tittaren påmind genom repetition var samer typiskt lever, det vill säga ett avlägset och isolerat liv uppe i fjällen. Dessutom kan det uppfattas som att återinvigningen av kapellet också var avslutningen på en period av misär bland samerna. Citatet antyder att dessförinnan, när kapellet var förfallet, hade samerna inte möjlighet att ”hämta styrka och kraft”, vilket de säkerligen var i stort behov av ”där uppe i fjällen”. Denna troligtvis imaginära uppfattning av hur samerna måste ha haft det under kapellets förfall, utmålar sedan det lokala svenska styret som en hjälte eftersom det var de som stod för återställandet av kapellet och donationerna för att göra det möjligt.⁸⁷ Biobesökaren som tittar på detta kan lätt få

⁸⁴ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1949-09-19*, 02:32.

⁸⁵ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1949-09-19*, 02:25.

⁸⁶ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1949-09-19*, 03:20.

⁸⁷ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1949-09-19*, 02:37.

uppfattningen att svensken räddat samerna uppe i Kolåsen från psykologisk smärta, en porträttering som antagligen inte stämmer.

I ett inslag tar SF-journalen upp samemästerskapen i skidor vid Vilhelmina 1950, och platsen blir besökt av flera samer som antingen är åskådare eller deltagare i mästerskapen själv. Vilhelmina är inte en stor by, men den väljs ut eftersom den anses vara "mittpunkten för samernas rike".⁸⁸ Men trots att Vilhelmina anses vara mittpunkten, och trots att det är samemästerskapen med flera samer närvarande, så är det den svenska flaggan som vajar ovanför hustaken. För denna uppsats syfte räknades så mycket som 12 olika svenska flaggor de första 30 sekunderna av inslaget i olika kameraklipp, och det tycks inte ta många meter innan man som besökare kunde få syn på en flagga. Detta är ett tecken på att den svenska makten alltid var närvarande, men kanske också ett sätt att visa att samemästerskapen i skidor är nationellt erkänt. Detta i ett längre led kan återigen vara tecken på att samerna, trots sin uppenbara undersåtestatus, var en del av den svenska nationella föreställningsvärlden.

Detta inslag ger även ett annat intressant uttalande i form av beskrivningen av samer som det mest pittoreska inslaget under tävlingen.⁸⁹ Adjektivet "pittoresk" är ett sätt att uttrycka sig om något som är unikt, dock på ett positivt sätt. Samerna är de som står ut i byn, men det görs inte till något negativt. Många gånger kan adjektiv som detta beskriva samernas annorlunda klädsel och sätt gentemot svenskarna, men det är samtidigt många gånger i en positiv anda. Det kan dock ses som problematiskt ifall det som anses vara annorlunda tvingas fortsätta vara annorlunda, något som under den svenska samepolitiken och "lapp-ska-vara-lapp"-politiken var mycket aktuellt. Inga tecken av tvång visas dock i detta inslag, däremot sker en exotifiering.

I en annan journalfilms inslag får tittaren följa hur en dag i en nomadskola går till, samt en kort sekvens av ett äldreboende för samer. Samerna på äldreboendet beskrivs som "pigga" och "glada", samtidigt som de är klädda i traditionsenliga dräkter.⁹⁰ Viktigt att tänka på här är hur samerna själva inte får föra sin egen talan, utan får snarare adjektiven "pigga" och "glada" tilldelade sig. Det positiva med att använda video- och filmklipp som källmaterial är att man som forskare även får information via bilderna som visas, vilket ibland inte överensstämmer med vad som sägs. Vissa av de äldre samerna ser inte alls pigga och glada ut, men det är den beskrivning samtliga har fått oavsett om de är det eller inte.⁹¹

⁸⁸ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1950-03-13*, 13 mar 1950, Journalfilm, <https://www.filmarkivet.se/movies/veckorevy-1950-03-13/>, 00:07.

⁸⁹ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1950-03-13*, 00:18.

⁹⁰ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1943-04-12*, 12 apr 1943, Journalfilm, <https://www.filmarkivet.se/movies/veckorevy-1943-04-12/>, 07:45.

⁹¹ Se *Bilaga 3* i uppsatsen.

I nomadskolan går det att se flera spår av ”lapp-ska-vara-lapp”-politiken, och det är uppenbart att ett tema kring renskötsel genomsyrar hela skolprogrammet. I en kamerasvepning i ett av klassrummen kan tittaren se en klass i full gång med studerande, men om man riktar blicken ovanför barnens huvuden kring väggarna, går det att se massvis med teckningar ritade av barnen. De föreställer till en överväldigande majoritet renskötsel, ackjor, och skidåkning.⁹² Det är högst troligt att det kraftigt influerade skolprogrammet, vars rötter kommer från ”lapp-ska-vara-lapp”-politiken, har satt prägeln för många av sameelevantas inspiration till teckningsmotiven. Det kan absolut också bero på att de alla är mycket intresserade av renskötsel, och deras familjer och släktingar arbetade med det, vilket var ett kriterium för att gå i nomadskolan. Men samtidigt är det troligt att skolprogrammet och strävan att se till så samer sysslar med en särskild sak, har påverkat mycket av barnens tankesätt och framtidsplaner. Denna föreställning som sameelevantas blev exponerade för dagligen går även att se i fler element av skolgången.

Magistern beskrivs som en man i ”fars ställe” till samebarnen, och han är ”den fodrande skolmagistern och den välvillige äldre kamraten i en och samma person”.⁹³ Nomadskolorna är trots allt ett internat, och barnen träffar magistern och övrig personal oftare under skolperioden än vad de träffar sina egna föräldrar. På sätt och vis blir då magistern en man i ”fars ställe”, och precis som en fader har möjligheten att forma samebarnens föreställningsvärld till sitt eget tycke, eller snarare statens tycke som han är under uppdrag från. Formningen av samebarnen resulterar i skapandet av framtidens samer så som den svenska staten ser dem, vilket förstärker denna porträttering av samerna som ett exotiskt nomadfolk som sysslar med renskötsel.

Denna bild bekräftas ytterligare då SF-journalens intervjuare och berättare påstås ha tillfrågat samtliga samebarn i klassen om vad de skulle vilja bli när de växer upp. En nästan fullständig majoritet hade svarat ”renskötare”, tecken på att samebarnen har blivit influerade av den ständigt närvarande föreställningen om vad en same är som baseras på samtidens ”lapp-ska-vara-lapp”-politik.⁹⁴

”Det är pigga och glada barn allesammans som trivs gott under dessa för lapparna något ovana förhållanden. Och de är väldigt flitiga också säger lärarna”.⁹⁵ Detta citat har många intressanta analyseringsmöjligheter. Samebarnen beskrivs som ”pigga” och ”glada”, något som är återkommande sedan beskrivningen av de äldre samerna på äldreboendet. Till skillnad från

⁹² AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1943-04-12*, 08:18.

⁹³ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1943-04-12*, 08:35.

⁹⁴ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1943-04-12*, 08:44.

⁹⁵ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1943-04-12*, 08:50.

vissa av de äldres motsägelsefulla ansiktsuttryck till beskrivning av dem, så ser samebarnen i nomadskolan mycket pigga och glada ut. Det är fullt möjligt att de uppskattar sin tid i nomadskolan, kanske främst för att deras vänner alla är samlade på en plats. Men det finns förstås även en möjlighet att magistern, som för övrigt hade rätten att aga sina elever, hade sagt till dem att se glada ut när SF-journalen var på besök. Kanske SF-journalen själva sa det inför hela klassen innan kameran började spela in, ungefär så som det fungerar under alla inspelade föreställningar där det finns en live-publik. Oavsett om det var en uppgjord reaktion som samebarnen gav ifrån sig eller inte, så är den återkommande beskrivningen värt att notera.

Citatet påstår även att samebarnen trivs i nomadskolan, något som blir svårt att bekräfta då samebarnen själva inte får föra sin talan. Förhållandena beskrivs även som ”något ovana” för samebarnen. SF-journalen och andra filmproducenter har sedan tidigare gärna porträtterat samerna vid kåtor långt ute i vildmarken, men att nu som biobesökare se samer vistas i byggnader gjorda av svenska staten kan tänkas vara en förvånande syn. Tillägget att dessa förhållanden är ”något ovana” för samebarnen stärker föreställningen om att alla samer bor isolerat ute i vildmarken i en kåta. Samtidigt var detta hela poängen med nomadskolan, och målet var att få barnen att vela stanna kvar inom den nomadiserade renskötseln.

Citatet ger även en sista noterbar analyseringsmöjlighet i beskrivningen av samebarnen som ”flitiga”. Detta är en positiv beskrivning av samerna, något som alltid inte är lika självklart om man tittar på den tidigare forskningen bland läroböcker och skönlitteratur. Både Erik-Oscar Oscarsson⁹⁶ och Lars Elenius⁹⁷ understryker i sin forskning hur samerna blev tilldelade en rad negativa och nedvärderande adjektiv för att beskriva dem. Hittills i analysen har inte något kraftigt nedvärderade eller negativt ord tilldelats samerna, ett mönster som även Rochelle Wright⁹⁸ och Tommy Gustafsson⁹⁹ påpekade i sin forskning om föreställningen av samer i video- och filmklipp.

Tittaren får vidare i inslaget följa med när sameeleverna har rast. Rasterna beskrivs som ”mycket liv och ståhej precis som i andra svenska skolor”.¹⁰⁰ Här går det att se att nomadskolan räknas till de svenska skolorna, ett tecken som visar på inkludering. Nomadskola är annorlunda en vanlig svensk skola, men den tillhör trots detta kategorin ”svensk skola”. Detta tyder på att samerna även här räknas med i den svenska identitetsbilden och den föreställda gemenskapen.

⁹⁶ Oscarsson i Brändström, ss 120–121.

⁹⁷ Elenius i Brändström, ss 92–96.

⁹⁸ Wright, ss 149–152.

⁹⁹ Gustafsson, s 260.

¹⁰⁰ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1943-04-12*, 09:15.

På rasterna gillar barnen att åka skidor, vilket är troligtvis ett av huvudintressena. Tittaren får se hur näst intill alla samebarn susar ner för skolans närmsta kulle, och berättaren beskriver samebarnen som att ”de är födda med skidorna på” på grund av deras skicklighet i backen.¹⁰¹ Detta är första gången uppsatsen kan konstatera något som, enligt Fredrickson¹⁰² samt Miles och Brown,¹⁰³ kan räknas som en rasifiering av samer i video- och filmklipp. Enligt deras kriterier behöver en egenskap tilldelas en annan grupp på grund av deras etnicitet, som dessutom är ärftlig. Att samebarnen ska vara ”födda med skidorna på” antyder att samer generellt är bra på att åka skidor, och eftersom de är födda med det så är det ärftligt. Här sker en tydlig rasifiering av samerna, men enligt både Fredrickson samt Miles och Brown så klassas det inte som rasism. Enligt deras modeller så är det först rasism då den tilldelade egenskapen är en negativ eller nedvärderade sådan, vilket ”födda med skidorna på” inte är. Snarare beröms samerna för deras skidskicklighet. Men som sagt, det sker fortfarande en kategorisering och rasifiering i uttalandet.

Mot kvällningen är det dags för kvällsmat, något som har gjorts av skolhemmets föreståndarinna, en kvinna som beskrivs som en ”förstående, omtänksam och kärleksfulla skolmamma”.¹⁰⁴ Det fanns således även en ersättare för samebarnens mamma, och föreståndarinnan blir på sätt och vis deras bonusmamma precis som magistern beskrevs som en man i ”fars ställe”. Som förklarades tidigare i analysen av detta inslag så fungerar de båda som samebarnens föräldrar under skolperioden, och tillsammans har de makten att forma samebarnens föreställningsvärld till en mer svenskanpassad modell.

Skolmiljön som visas upp porträtteras som en mycket lycklig sådan. De leende och skrattande samebarnen ackompanjeras under hela inslaget med trevlig och glad musik för att liva upp stämningen. Tittaren ges en bild av att nomadskolan är en rolig och lycklig plats, vilket även förtydligas när berättaren beskriver samebarnen som ”lyckliga lappbarn”, då de sedan på kvällen efter en lång och intensiv dag ska gå och lägga sig.¹⁰⁵ Samtidigt som detta inslag fungerar i lärande syfte för resterande svenska befolkningen, så råder det inget tvivel om att inslaget även har ett visst propagandasyfte. SF-journalen vill få nomadskolorna att se bra och användbara ut, samtidigt som ”lapp-ska-vara-lapp”-politiken får en liten kampanjfilm i processen.

¹⁰¹ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1943-04-12*, 09:25.

¹⁰² Fredrickson.

¹⁰³ Miles & Brown.

¹⁰⁴ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1943-04-12*, 09:53.

¹⁰⁵ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1943-04-12*, 10:25.

Drygt ett år efter ovanstående inslags filmande, besökte SF-journalen ytterligare en nomadskola. Denna skola beskrivs som modern men samtidigt en ”icke vanlig läroanstalt”.¹⁰⁶ Trots att nomadskolorna räknas till de svenska skolorna, är samtidigt nomadskolan en mycket annorlunda läroplats jämfört med de övriga svenska skolorna. Detta går att se i de ämnen som samebarnen får studera. Bland annat får de studera ”lappska” alltså samiska, men även svenska och finska. Detta är något som berättaren ger en eloge för och säger: ”De här små medborgarna bräcker i språkkunskap de flesta av oss”.¹⁰⁷ Samebarnen anses alltså vara bättre, eller med andra ord mer överlägsna, än de flesta svenskar när det kommer till språkkunskaper eftersom de lär sig fler språk. Denna typ av retorik passar inte in i den bild som rasbiologin vill lära ut, där samer anses vara en underlägsen ras. En annan viktig distinktion med citatet är faktumet att samebarnen klassas som ”små medborgare”. Denna typ av retorik innebär att samebarnen inkluderas som svenska medborgare, och att de räknas till den svenska föreställda gemenskapen, något denna uppsats fortsätter finna spår av i flera av video- och filmklipp.

Ett annat ämne som presenteras är slöjd. Flickorna får utöva syslöjd där huvudsysslan är att tillverka ”lappska klädesplagg”,¹⁰⁸ och pojkarna får utöva träslöjd där deras huvudsyssla är att tillverka diverse redskap för att underlätta vardagslivet. Även i detta inslag beskrivs samebarnen som flitiga i sitt arbete inom slöjden, och för att döma av vad som visas upp framför kameran så är inte påståendet fel.¹⁰⁹ Fina klädesplagg och detaljrika knivar syns, men samtidigt som de är bra gjorda så är det uppenbart att det finns ett tydligt tema i produkterna. Alla klädesplagg är traditionsenliga samiska plagg, och redskapen från träslöjden är ofta sådant som underlättar renskötseln. Återigen går det att se hur en föreställning kring renskötarlivet understöds, något som skolan har full kontroll över.

Detta blir mer tydligt än någonsin i nästa ämne som studeras, nämligen nomadkunskaper.¹¹⁰ Tittaren får se hur olika redskap knyts fast och läggs på en modellren, men även en demonstration i hur man använder ett spjut för att döda vargar.¹¹¹ Faktumet att detta ens är ett ämne antyder att ”lapp-ska-vara-lapp”-politiken har ett stort inflytande på skolgången. Den ”äkta” samens, som går i nomadskolan, är den som sysslar med renskötsel, inget annat, och i annat fall blir samens assimilerad in i det svenska samhället.

¹⁰⁶ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1944-04-17*, 17 apr 1944, Journalfilm, <https://www.filmarkivet.se/movies/veckorevy-1944-04-17/>, 06:22.

¹⁰⁷ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1944-04-17*, 06:32.

¹⁰⁸ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1944-04-17*, 06:45.

¹⁰⁹ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1944-04-17*, 07:13.

¹¹⁰ Se *Bilaga 4* i uppsatsen.

¹¹¹ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1944-04-17*, 07:46.

Efter att alla ämnen presenteras får tittaren även i detta inslag se vad som sker på rasterna, men i detta fall gäller det inte skidåkning. Denna gång leker barnen ”renleken”.¹¹² Leken går ut på att ett stort antal barn låtsas vara renar och håller upp renhorn ovanför huvudet samtidigt som de springer i en ring likt en äkta renhjörd. I mitten står ett fåtal lassokastare vars uppgift är att fånga in ”renarna” med sitt lasso, precis som många av deras föräldrar gör då de håller på med renskötseln.¹¹³ Berättaren förklarar det som att barnen nu låtsas vara i ”de stora lapparnas värld”, vilket man menar är de vuxna samerna. Denna typ av retorik ger uppfattningen att alla samer sysslar med detta. Hela denna föreställning om samer i detta inslag ger nästan en bild av att samer inte är en folkgrupp, utan snarare en livsstil som går ut på renskötsel. Däremot görs det klart att denna livsstil endast utövas av samer, och den uppmuntras av staten över allt annat. Ifall en annan livsstil väljs så innebär det troligtvis stora utmaningar.

Nästan ett år senare besöker SF-journalen ytterligare en nomadskola, vilket denna gång är en alldeles nybyggd skola som ska invigas. Den påstås ha kostat över 500 000 kronor i dåtidens valuta vilket är en mycket stor summa.¹¹⁴ Detta tyder på dedikationen att förverkliga den föreställning som har konstruerats kring samerna, och genom nomadskolorna försöka bevara rennäringen. Landshövding för Norrbottens län David Hansén är på plats tillsammans med en nomadskolinspektör. Just vid detta tillfälle håller samebarnen på med att läsa in Sveriges geografi vilken Norrbotten givetvis tillhör.¹¹⁵ Här får staten och skolan åter chansen att kontrollera barnens föreställningar, denna gång i geografi där de får lära sig att de bor i Sverige och är dess medborgare. Detta blir de dessutom ständigt påmind om av den vajande svenska flaggan ute på skolgården, som så ofta finns vid varje nomadskola.¹¹⁶ Dagen avslutas med aftonbön och läggdags under de identiskt tillverkade filtarna som har motiv av renar, ackjor, och nomadlivets strapatser.¹¹⁷ Renskötarföreställningen existerar även i de minsta detaljerna, vilket resulterar i att samebarn och svenska biobesökare tillsammans presenteras för föreställningen kring vad en same är. Detta är ett frekvent återkommande tema.

¹¹² AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1944-04-17*, 08:08.

¹¹³ Se *Bilaga 5* i uppsatsen.

¹¹⁴ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1945-02-12*, 12 feb 1945, Journalfilm, <https://www.filmarkivet.se/movies/veckorevy-1945-02-12/>, 03:40.

¹¹⁵ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1945-02-12*, 04:26.

¹¹⁶ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1945-02-12*, 04:56.

¹¹⁷ AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1945-02-12*, 05:25.

8.2 Stig Wesslén och Arne Sucksdorff

De båda filmproducenterna Stig Wesslén och Arne Sucksdorff kommer nu analyseras. Det gäller tre video- och filmklipp av Stig Wesslén och tre video- och filmklipp av Arne Sucksdorff. Uppsatsen kommer att börja med Stig Wesslén och hans filmer. För en påminnelse i vilka dessa två filmproducenter är hänvisas läsaren till kapitlet om källmaterial och dess delkapitel.

Den första av Wessléns filmer och videoklipp som kommer beröras är *Med Stig Wesslén i Lapplandsfjällen*. I hans filmer och videoklipp berörs samer och naturen de lever i ungefär lika mycket. Videoklipppet inleds med citatet: ”I oändligt ensamt majestät upptar högfjällsplatåerna stora delar av våra nordligaste landskap. Men hur öde de än är, lever och verkar dock människorna också här”.¹¹⁸ Här går det att se en porträttering av fjällen som en ”oändligt ensam” och ”öde” plats, men trots detta lever det folk där. Givetvis syftar detta på samerna som inte långt efter detta uttalande dyker upp i bild. Beskrivningen av Lappland som öde och avskilt återkommer alltså igen fast i film- och videoklipp från andra producenter än SF-journalen, vilket bekräftar denna porträttering ytterligare.

Wesslén och hans filmteam har slagit läger i denna avskilda och öde plats, i hopp om att få fånga djur på kameran. Två sameflickor kommer och besöker deras läger och är nyfikna på vad det är för något de sysslar med. Berättaren beskriver dem på diverse sätt såsom ”två skönheter från de stora viddernas land”, ”vildmarkens döttrar”, och ”finkladda som till helg”.¹¹⁹ Mycket av beskrivningarna undgår inte att nämna platsen de är ifrån det vill säga ”stora viddernas land” eller ”vildmarken”. Det är visserligen inga negativa beskrivningar, snarare tvärtom eftersom de två sameflickorna anses vara vackra och finklädda. Kanske kan tillägg som ”vildmarkens döttrar” och ”skönheter från de stora viddernas land” förstärka bilden av de två sameflickorna, och till och med vara en faktor som gör dem mer attraktiva och exotiska.

Inte heller i denna video finns det några tydliga tecken på en ojämn maktbalans mellan samerna och filmteamet. Wesslén tar i hand och hälsar på dem genom att lyfta på hatten.¹²⁰ Detta är tecken på ömsesidig respekt och jämlikhet. Samtidigt beskrivs filmteamet som ”märkvärdiga grannar” för de två samerna, vilket i längden borde antyda att samerna är ”märkvärdiga grannar” även för filmteamet.¹²¹ Dock tyder detta förmodligen inte på något särskilt maktförhållande mellan de två folkgrupperna, utan snarare att det är ett filmteam med stora kamerakanoner och kikare som gör dem till ”märkvärdiga grannar”. Det är för övrigt detta

¹¹⁸ Wesslén, Stig, *Med Stig Wesslén i Lapplandsfjällen*, 19 jan 1940, Journalfilm, <https://www.filmarkivet.se/movies/med-stig-wesslen-i-lapplandsfjallen/>, 00:32.

¹¹⁹ Wesslén, Stig, *Med Stig Wesslén i Lapplandsfjällen*, 00:50.

¹²⁰ Wesslén, Stig, *Med Stig Wesslén i Lapplandsfjällen*, 01:07.

¹²¹ Wesslén, Stig, *Med Stig Wesslén i Lapplandsfjällen*, 01:17.

som är anledningen till sameflickornas besök. De är nyfikna på den nya tekniken som filmteamet och Wesslén har dragit med sig upp till fjällen.

Berättaren säger att sameflickorna säkert aldrig har sett sådan teknik tidigare, något som högst troligt är sant, men samtidigt ytterligare förstärker porträtteringen av samerna som en avskild folkgrupp långt borta från civilisationens teknikunder.¹²² Detta blir återigen påpekat då filmteamet bjuder på fika, något som anses vara svårt i de flesta fall eftersom de befinner sig tiotals mil från närmsta bebyggelse, och de har ont om resurser med sig.¹²³

Den andra Wesslén-filmen som kommer att analyseras heter *Vårvinterrajden*, och fungerar som en informationsfilm om den stora förflyttning renskötande samer brukar göra ett antal gånger om året kallad rajd. Innan Wesslén och hans filmteam får följa med rajden, så behöver samerna förbereda en del saker. Under denna tid leker barnen medan de väntar, och Wessléns team filmar. Det är ”renleken” som leks, som även skildrades i ett veckorevyklipp. Wesslén förundras över hur bra lassokastare barnen redan är i den unga åldern, något som tyder på att renskötarlivet startar tidigt för samerna.¹²⁴ Den unga lassokastarens skicklighet bekräftas ytterligare efter att ha fångat en ”ren” med sitt lass, och beskrivs som ”kavat herde”.¹²⁵ Detta syftar på att lassokastaren är självsäker och tuff renskötare, trots att det i detta fall bara är en lek.

När alla förberedelser är avklarade är det dags för samerna att ge sig ut på den stora rajden. En rajd är som sagt den resa som görs i form av en karavan av renar och samer, för att transportera tillhörigheter från en boplatz till en annan. Det är mycket långa distanser som täcks, och vägen beror helt på var den stora renhjorden rör sig. Wesslén och hans filmteam får följa med rajden, och förklara hur ”samerna kan konsten att vaka, och några onödiga vilopausar tar man sig aldrig”.¹²⁶ Samerna beskrivs alltså kunna välja ut stigar i dessa ”stiglösa vildmarker” olikt någon annan, och de vet även när och hur en paus ska tas.¹²⁷ Denna beskrivning får tittaren att uppfatta samerna som de mest lämpade för renskötseln eftersom de kan terrängen och vildmarken näst intill utantill.

Filmklippet är även generös med att visa panoramabilder med rajden i centrum.¹²⁸ Tittaren får se djupa skogar, låga dalar, vidsträckta sjöar, och alltid med det höga fjället i bakgrunden.¹²⁹

¹²² Wesslén, Stig, *Med Stig Wesslén i Lapplandsfjällen*, 01:32.

¹²³ Wesslén, Stig, *Med Stig Wesslén i Lapplandsfjällen*, 03:09.

¹²⁴ Wesslén, Stig, *Vårvinterrajden*, 14 sep 1944, Journalfilm, <https://www.filmarkivet.se/movies/varvinterrajden/>, 01:54.

¹²⁵ Wesslén, Stig, *Vårvinterrajden*, 03:04.

¹²⁶ Wesslén, Stig, *Vårvinterrajden*, 05:27.

¹²⁷ Wesslén, Stig, *Vårvinterrajden*, 09:03.

¹²⁸ Wesslén, Stig, *Vårvinterrajden*, 07:03.

¹²⁹ Se *Bilaga 6* i uppsatsen.

Filmklippet är klippt på ett sådant vis att det ser ut som om resan är mycket lång eftersom tittaren får se, under bara ett par sekunder, flera olika terrängbilder. Panoramabilderna påpekar inte bara avståndet, utan även den porträttering som gjorts av Lappland tidigare i form av ”ödsligt”, ”kalt”, och ”stora vidder”. Tittaren får helt enkelt en bild till det som har sagts, vilket ytterligare förstärker föreställningen.

Efter ett tag är det dags för samerna att slå läger på en lämplig plats. Detta är inte svårt, eftersom allt de behöver finns medpackat på rajden. Den lilla kåtbyn växer succesivt fram, och Wesslén liknar det vid ett ”indianläger”.¹³⁰ Detta är första gången analysen har stött på en jämförelse med en annan minoritet, dock en minoritet som är mycket långt borta. Samernas kåtor porträtteras alltså i likhet med urinvånare i Amerika, vilket även kan få tittaren att jämföra de båda folkgruppernas kultur, levnadssätt, och kanske till och med utseende. Detta är inget som görs i filmklippet, men om en minoritet jämförs med en annan minoritet, så är det lätt för tittaren att fortsätta hitta liknelser, exempelvis att de båda folkgrupperna som helhet anses under samtiden vara nomadiserade. Denna porträttering av samerna kan lätt leda till en syn på dem som ”den andre”.

Stig Wessléns tredje analyserade film heter *Med lapparna till fjälls*, och även denna fungerar som en informationsfilm om de renskötande samernas levnadssätt och sedvanor. Filmklippet börjar med ett uttalande som påstår att många av de renskötande samerna har övergivit det kringflyttande livet, och i stället försöker de sköta sina renhjordar från permanenta bosättningar. Det är endast i de nordligaste delarna av Sverige där det traditionella och ”beprövade sättet” att leva som nomader, fortfarande utövas.¹³¹ Att ens nämna att de flesta samer har bestämt sig för att vara bofasta kan tyda på att ”lapp-ska-vara-lapp”-politiken håller på att bestridas, men samtidigt anses det traditionella sättet att bedriva renskötsel på vara ”beprövat” vilket kan tolkas som ett sätt att säga att det är att föredra eftersom man vet att det fungerar.

Åtminstone är det dessa samer som enligt Wesslén och hans filmteam anses vara mest intressant att dokumentera eftersom det är de nomadiserade renskötande samerna som de följer med. Att Wesslén föredrar dessa samers hantering av renskötseln, tycks inte vara en hemlighet när han dessutom uttalar sig om att de som vill bedriva renskötseln på ett rationellt sätt inte har något annat val än att följa med renhjorden.¹³² Wesslén tycks hålla sig kvar i ”lapp-ska-vara-

¹³⁰ Wesslén, Stig, *Vårvinterrajden*, 07:49.

¹³¹ Wesslén, Stig, *Med lapparna till fjälls*, 25 jul 1944, Journalfilm, <https://www.filmarkivet.se/movies/med-lapparna-till-fjalls/>, 00:44.

¹³² Wesslén, Stig, *Med lapparna till fjälls*, 01:36.

lapp"-politikens gulddagar då "äkta" samer ansågs vara de som levde ett nomadiserande liv tillsammans med renhjorden.

Även i denna film får Wesslén och hans filmteam följa med på en rajd. Likt den tidigare filmen påpekas den stiglösa vildmarken, och hur svårt det egentligen är att veta vart man ska vandra. Samerna porträtteras däremot som fjällvana vandrare, och det blir sällan riktigt fel när de förflyttar sig genom vildmarkerna. Dessutom påpekas faktumet att de har "både hus och hem" med sig vilket innebär att oväder inte heller är ett problem.¹³³ Samerna är alltså experter på hur livet i fjällvärlden bör hanteras, och det kan framstå för tittaren att samerna har tämjtt fjällen. Detta i sin tur kan ge en uppfattning att de passar bäst "där uppe", och i kombination med "lapp-ska-vara-lapp"-politiken, kan denna tanke cementeras ännu mer.

Filmen avslutas med att rajden kommer fram till sitt mål, och berättaren uttrycker att: "Renskötseln, bedriven så som hos dessa lappar, innebär verkligen än i våra dagar ett utpräglat nomadliv".¹³⁴ Detta sägs på ett mycket entusiastiskt vis, och tittaren får uppfattningen att det nomadiserade sättet att bedriva renskötsel på är något fint som ännu lever kvar. Det ses på med glädje, och tittaren får känslan att hoppet ännu inte är borta. Både *Vårvinterrajden* och *Med lapparna till fjälls* är utan tvekan filmklipp vars bakomliggande tanke är att främja det nomadiserade renskötarlivet. Som nämnt i källmaterial-kapitlet, vill Stig Wesslén dokumentera samernas kultur men också Lapplands natur innan det är för sent. Troligtvis är den försvinnande samiska kulturen som Wesslén talar om det nomadiserade livet, och det är därmed den som han väljer att filma. För övrigt inleds hans filmklipp med ett tecknat bildspel, där samtliga motiv är bilder på det nomadiserade renskötande livet.

Efter analysen av Stig Wessléns video- och filmklipp, kommer nu Arne Sucksdorffs tre filmer att analyseras. Den första filmen heter *Sarvtid* och handlar om den tid då de renskötande samerna ska slakta passande renar ur sin hjord. Filmens första sekvenser visar dock ett fiskeläger och några getter, något som är mycket ovanligt i film där samer porträtteras.¹³⁵ Vanligtvis är det enbart renhjordar och renskötande samer som får vara med i bild, definitivt inte samer som fiskar eller mjölkar getter. Ovanligheterna fortsätter då Sucksdorff och hans filmteam berättar om en same flicka som kommer att lämna nomadlivet bakom sig, och i stället flytta in till staden för att arbeta på skrivmaskiner. Detta är också en mycket ovanlig porträttering av samer, och vilka möjligheter de har. Valet av att visa detta kan till en början

¹³³ Wesslén, Stig, *Med lapparna till fjälls*, 06:03.

¹³⁴ Wesslén, Stig, *Med lapparna till fjälls*, 11:52.

¹³⁵ Sucksdorff, Arne, *Sarvtid*, 1942, Journalfilm, <https://www.filmarkivet.se/movies/sarvtid/>, 00:20.

tydas som en progressiv syn på samers levnadssval, men denna syn försvinner snabbt då det renskötande livet även i denna film tar upp fokus.

Övergången sker i och med ett uttalande i skillnaden mellan sameflickan som ska flytta in till staden, och en samepojke: ”Om hon hör till dem som tänker lämna nomadlivets vedermödor bakom sig, så är Peter Aino Kalok desto mer renlapp till hela sin själ”.¹³⁶ Här beskrivs samnen Kalok som om han var ”renlapp till hela sin själ”, ett påstående som enligt Fredrickson samt Miles och Brown skulle tolkas som rasifiering. Själens anses trots allt vara en del av människan, och ifall den anses vara av ett särskilt attribut så kan detta klassas som en rasifiering, dock inte rasism enligt Fredrickson samt Miles och Brown. I detta sammanhang kan tittaren få tolkningen att Kalok har gjort rätt val, det vill säga stannat kvar som nomadiserad renskötare, medan sameflickan valt fel genom att lämna detta liv bakom sig. Det syns alltså en tydlig partiskhet till det renskötande livet även i Arne Sucksdorffs material. Detta blir desto självklarare ju längre in i filmen man kommer.

Fiskarstranden kan aldrig skänka full tillfredsställelse åt den som har nomadens oro i blodet. Men ändå är det som om försåtliga makter ständigt lurar där för att få lapparna helt i sitt våld. Till och med de unga aktar sig för att göra fiske till ett nöje. De äldre och Kalok med dem tycker denna försiktighet är mycket gagnelig för renskötseln.¹³⁷

I detta citat går det att se hur berättaren och Sucksdorff mer eller mindre fördömer ett liv som fiskare ifall man är same. Fiskarstranden beskrivs som om den vore en demon som försökte snärja den oförsiktige samnen, och ifall samnen inte är vaksam kan de bli fångade i fiskets sysslor vilket skulle vara katastrofalt för renskötseln. Detta citat gör det uppenbart att Sucksdorff står bakom de idéer som ”lapp-ska-vara-lapp”-politiken förde med sig under den första halvan av 1900-talet. I citatet talar berättaren även om ”nomadens oro i blodet”, vilket tyder på att egenskapen är ärftlig. Återigen finns det en grad av rasifiering i detta, då samer anses vara nomader inte som följd av ett livsstilsval, utan som en medfödd egenskap.

Samtidigt som detta sägs får dock tittaren se hur Kalok fiskar upp röding efter röding, men detta rättfärdigas med att han behöver göra det ibland för att få mat på bordet. Det ska dock inte göras till en vana. Huruvida ”de äldre” och Kalok verkligen själv anser att det gagnar renskötseln ifall man som same har en försiktighet till fisket är oklart. Det är endast berättaren som säger detta, och som så många gånger förut i video- och filmklipp, får inte samerna själva

¹³⁶ Sucksdorff, Arne, *Sarvtid*, 00:40.

¹³⁷ Sucksdorff, Arne, *Sarvtid*, 00:56.

en röst i saken. Troligtvis kommer de inte få se det färdigställda materialet heller, eftersom det är långt till biografer vid dessa avlägsna platser.

Efter denna korta sekvens om fiske, och dess uppmaning till den försiktighet som samer bör ha, får tittaren se den faktiska renskötseln. Filmen fungerar som en informationsfilm där tittaren får lära sig flera olika begrepp gällande namnet på exempelvis de olika renarna i en rajd. Rajder tycks vara ett populärt filmmaterial på denna tid. Likt i Wessléns video- och filmklipp, får tittaren även i Sucksdorffs film se vidsträckta landskap under rajden som beskrivs som ”ändlösa heder”.¹³⁸ Att något är ändlöst innebär givetvis att det inte finns något slut, en överdrift som i detta fall ger tittaren en uppfattning om vildmarkens enorma storlek. Detta är ett återkommande tema i flertalet olika video- och filmklipp, vilket tyder på att uppfattningen om Lappland som en ödslig, kal, och vidsträckt plats tycks varit allmänt erkänt.

Sarvtid handlar som sagt inte bara om rajder, utan även utnyttjandet av renhjorden. En sak som ska göras är bland annat mjölkning. Berättaren förklarar hur en samekvinna spanar efter en passande ren att mjölka, vilket kan tänkas vara svårt att göra i det hav av hundratals renar. Däremot anses samekvinnan ha en utomordentlig syn och vant öga, vilket gör att det för henne inte finns två renar som är varandra lika.¹³⁹ Även till synes enkla saker som att välja ut en passande ren att mjölka, porträtteras som svårt vilket antyder ytterligare för de som tittar att arbetet passar samer och ingen annan. Berättaren fortsätter att förklara hur mjölken sedan kan göras till kvalitativt fin renost, vilket ska enligt samekvinnorna vara mer värt än pengar.¹⁴⁰ Även detta får tittaren att tänka hur renosten är en samisk delikatess, som samerna borde tillverka för att det ska ske på ett korrekt sätt. Att samerna är de mest lämpade för renskötsel enligt filmen råder det helt enkelt inget tvivel om.

Detta görs till och med så pass uppenbart att filmen visar ett barn på knappt 4 år springa runt och kasta ett litet lass på grenar och dylikt.¹⁴¹ ”De börjar tidigt” skojar berättaren, men syftet att visa just detta tyder på att renskötseln influerar alla stadier i en ”äkta” renlapps liv. Barn i låg ålder låtsas vara lasskastare. När de börjar skolan leker de ”renleken”. När samerna blir vuxna gäller det på riktigt, och då är de ”äkta” renskötare. Och vid hög ålder när kroppen inte orkar med längre, blickas det nostalgiskt tillbaka på gulddagarna då man sköte om sin renhjord. I kombination med tidigare video- och filmklipp, får tittaren en bild av att detta är en ”äkta” sames livscykel. Allt involverar renar, och samerna lever framställs leva renskötseln.

¹³⁸ Sucksdorff, Ame, *Sarvtid*, 02:26.

¹³⁹ Sucksdorff, Ame, *Sarvtid*, 03:53.

¹⁴⁰ Sucksdorff, Ame, *Sarvtid*, 05:15.

¹⁴¹ Sucksdorff, Ame, *Sarvtid*, 05:26.

Arne Sucksdorffs andra film heter *Vinden från väster*, och den är indelad i tre olika sekvenser. En del av filmen går in mer på djupet hur många renskötande nomadiserade samer har blivit bofasta i allt större takt i jämförelse med de generationer som kom innan. Filmen börjar med ett besök vid en gård, vilken görs till ett exempel på hur några samiska bönder nu var bofasta och hade häst, med mera, men ursprungligen var de nomader med ”hem ingenstans och dock överallt”.¹⁴² Trots denna bofasthet påpekar berättaren att ”kanske är det en droppe nomadblod som av vårvinter driver en bygdens son hit upp”.¹⁴³ Detta är en underlig beskrivning av de som vid tillfället blivit bofasta eftersom de inte längre är nomader och kringflyttande. Dock nämns blod, något som har förekommit tidigare i analysen, vilket tyder på att det har med en rasifiering att göra. Att en person skulle ha det i blodet att vilja bosätta sig i norr tyder på det ärftliga kriterium som både Fredrikson men också Miles och Brown menar är en vital beståndsdel för att det ska kunna klassas som rasifiering.

Tittaren får se hur en gammal kvinna sitter i en av gårdens stugor och röker en pipa. Hon beskrivs tänka tillbaka på den tid då det kringflyttande livet var i full gång, speciellt då det nalkas flyttningstid, vilket är bland annat under vårvintern då filmen påstår sig utspelas.¹⁴⁴ Med detta går filmen tillbaka i tiden in i den gamla kvinnans tankar då det bofasta livet inte ens var tänkbart. Tittaren får se hur en samefamilj förbereder sig för vårvinterns rajd. Även i denna tillbakablick går det dock att hitta tecken på svenskifiering, troligtvis som en ledtråd till vart det i framtiden kommer att leda.

Exempelvis ses det som viktigt att ta med snus i en av ackjorna, något som har kommit till Lappland genom svenskarna.¹⁴⁵ Ett annat exempel är hur en av de yngre i familjen vill ha med sig en grammofon i flytten, men eftersom den är för stor så går inte detta. Berättaren förklarar även hur de gamle inte förstår sig på musik, utan de håller sig mest till sin jojk.¹⁴⁶ Ett tredje exempel är hur dottern i familjen har lärt sig hur man fixar en svensk frisyr, samt att sjunga svenska låtar, något som enligt berättaren är ”civiliserat”.¹⁴⁷ Visserligen nämns inte den samiska kulturen som ociviliserad, men det är uppenbart att detta är den implicita innebörden när detta uttalande görs. I uttalanden som detta sker det dock inte någon typ av rasism trots att ”ociviliserat” anses vara en nedsättande tanke. Detta är på grund av att inget nämns om samers eller svenskars etnicitet, utan snarare deras kultur, men det är ändå en exotifiering.

¹⁴² Sucksdorff, Arne, *Vinden från väster*, 1942, Journalfilm, <https://www.filmarkivet.se/movies/vinden-fran-vaster/>, 00:43.

¹⁴³ Sucksdorff, Arne, *Vinden från väster*, 00:54.

¹⁴⁴ Sucksdorff, Arne, *Vinden från väster*, 01:10.

¹⁴⁵ Sucksdorff, Arne, *Vinden från väster*, 02:44.

¹⁴⁶ Sucksdorff, Arne, *Vinden från väster*, 03:22.

¹⁴⁷ Sucksdorff, Arne, *Vinden från väster*, 03:15.

I dessa exempel som tydligt framställs som ”icke samiska saker” får tittaren en ledtråd till vad som kan tänkas ske i framtiden. På ena sidan finns det traditionella sättet att leva på som same, och på andra sidan finns mer progressiva tankar och tekniker som potentiellt kan ses som ett hot för vissa. Filmen tycks göra sin ståndpunkt i detta när berättaren förklarar: ” För lapparna är inte bara flyttningen en fråga om renskötsel, utan även en flykt undan civilisationens halvheter, för under några korta skimrande sommarmånader få uppleva sig själv full och rik”.¹⁴⁸ Flytten innebär alltså också en flykt från ”civilisationens halvheter”, vilket tidigare i filmen har radats upp, alltså saker som svenska frisyrier, grammofooner, och svenska låtar. Här beskrivs dock dessa saker som ”civilisationens halvheter” vilket antyder på att det anses vara negativt. I stället får samerna under en kort period äntligen vara ”full och rik”. Budskapet är utan tvekan en positiv inställning till ”lapp-ska-vara-lapp”-politikens idéer. Dock är det en mycket annorlunda strategi att förmedla den på, då tidigare analyserade video- och filmklipp som tydligt stått bakom politiken, väljer att i stället endast visa renskötande samer och deras levnadssätt. Sucksdorff har valt att till en början belysa ett samiskt liv utan renskötsel, där tittaren i första filmen fick se ett fiskeläger, och i denna film en bofast gård. Efter den initiala scenen ändras sedan perspektivet till ett renskötande liv. Anledningen till att ett icke renskötande liv visas först tycks vara för att visa på det mindre värderade levnadssättet, för att sedan övergå till det sätt som anses vara rätt. Detta val visar även på det hot som civilisationen utgör gentemot det renskötande livet.

Tydligheten i Sucksdorffs tankesätt fortsätter göra sig självklar vidare i filmen då tittaren får se en grupp äldre samer som bor på äldreboende. De tittar ut genom fönstret och ser hur de yngre samerna leder en rajd genom vinterlandskapet. Deras känsla när rajden passerar beskrivs som ”trångt och konstigt i bröstet”.¹⁴⁹ De gamle tittar ut genom fönstret med stor nostalgi och en längtan tillbaka till när de själva var unga nog att leda rajden. Nu är de ”trötta och orkeslösa” samt ”bofasta och försvenskade”, något som tydligt inte är till deras nöje.¹⁵⁰ Detta sätt att porträttera situationen får tittaren att känna sympati för de äldre som blickar tillbaka, och att vara bofast uppfattas som något sorgligt för samerna. Barnen som också tittar ut genom fönstret känner också en längtan, men snarare till den tid som en dag kommer. I båda fallen ser samerna renskötarlivet som deras höjdpunkt i livet, vilket får det att se ut som att det är det enda en same kan tänkas uppskatta genom hela sitt liv. Några väntar på att få vara renskötare, några är renskötare, och några blickar tillbaka på renskötartiden med nostalgi.

¹⁴⁸ Sucksdorff, Ame, *Vinden från väster*, 04:53.

¹⁴⁹ Sucksdorff, Ame, *Vinden från väster*, 05:10.

¹⁵⁰ Sucksdorff, Ame, *Vinden från väster*, 05:10.

Att använda ordet ”försvenskade” i kontexten om de äldre samerna, tyder på att samerna har möjligheten att bli svenskar i den bemärkelse som svenskarna anser att en svensk ska vara. Tidigare i analysen har det framkommit att samer räknas till den föreställda svenska gemenskapen, men i och med detta så kan de alltså även bli svenskar till en viss grad, åtminstone enligt denna film. Att vara renskötande same tycks alltså vara positivt och då blir man en del av gemenskapen genom att uppfylla sitt givna syfte, men man är dock inte svensk rent kulturellt. Ifall man bosätter sig kan man bli försvenskad genom att anamma en svensk livsstil och assimileras, men filmens budskap tyder på att renskötseln är att föredra. Detta beror på att föreställningen är att samerna mår bättre av att fylla sin givna roll i samhället.

Efter detta går filmen över i en tredje sekvens till en skola. Där sitter eleven Nisse, som det framgår har förfäder som var samer. Troligtvis har Nisse ”beblandat blod” som rasbiologerna hade sagt, och är en viss procentandel same. Nisse tycks inte uppskatta lektionen, och sitter i stället och dagdrömmar.¹⁵¹ Nisse tappar alltmer koncentrationen, och efter en kort stund fantiserar han om att ”vinden från väster” talar med honom. Vinden talar om för Nisse att en gång i tiden var hans farfars far en nomad, och att det var Nisses farfar som bosatte sig för att bryta familjelivet som nomader.¹⁵² Nu sitter Nisse bara i skolbänken, då han egentligen hade kunnat vara ute i fjällen och leva ett fritt liv. Innebörden är självklar. Nisse dagdrömmar om hur hans liv hade kunnat vara ifall hans farfar inte bestämt sig för att bli bofast och överge det nomadiserade renskötarlivet, och budskapet med denna porträttering är att det bofasta livet inte passar en ”äkta” same vars syfte är att få vara fri i vildmarkerna.

Till slut somnar Nisse och drömmar om hur han springer runt i vildmarken i traditionsenliga samekläder och heter Nila i stället, ett mer traditionellt samiskt namn.¹⁵³ Nisse representerar den uttråkade bofasta och försvenskade samens, medan Nila representerar den ”äkta” samens som lever ett fullt och rikligt liv med sin renhjord i fjällen.¹⁵⁴ Tittaren ser hur Nila ler stort när han blickar ut över de vidsträckta lappmarkerna, där han känner sig som hemma.¹⁵⁵ Med sig har Nila en hundvalp, men de båda måste vänta tills de växer upp och blir stora innan de får sin egna renhjord att sköta.¹⁵⁶ Först behövs en hel rad av saker, och filmen fungerar även som en informationsfilm där tittaren får lära sig massvis med, enligt filmen, typiskt samiska saker. Filmen har därmed två syften: att främja och visa sin positivitet till det nomadiserade

¹⁵¹ Sucksdorff, Arne, *Vinden från väster*, 06:00.

¹⁵² Sucksdorff, Arne, *Vinden från väster*, 06:26.

¹⁵³ Sucksdorff, Arne, *Vinden från väster*, 08:08.

¹⁵⁴ Se *Bilaga 7* i uppsatsen.

¹⁵⁵ Sucksdorff, Arne, *Vinden från väster*, 08:50.

¹⁵⁶ Sucksdorff, Arne, *Vinden från väster*, 09:00.

renskötarlivet, men också att utbilda svenskar i vad en same anses vara och vad deras typiska tillhörigheter är.

Vinden från väster, som fungerar som berättarröst, börjar rada upp ett antal saker som är nödvändiga för att Nila ska kunna leva ett ”äkta” nomadiserande renskötarliv. En egen kåta med brasa behövs, en sameflicka som Nila kan komma hem till efter dagens renskötarbetyr och som även sköter kåtan när Nila är borta, och såklart ett eget lass som han måste trimma dagligen för bästa kvalitet.¹⁵⁷ Denna rollindelning mellan man och kvinna är en intressant porträttering, som visar vad en typisk samisk man kontra kvinna anses behöva göra. Kvinnan förväntas vara hemma i kåtan och baka bröd, göra fiskelinor av rensenor, och underhålla elden som bör hållas levande konstant. Mannen är utomhus majoriteten av dagen, och främst ser till att det finns mat att äta, men också sköter renhjorden.

Ökad advocering för det renskötande nomadiserade livet sker genom att filmen väljer att byta ut många svenska ord med det samiska ordet. Exempel på detta är användandet av ordet ”jokk” som betyder ”bäck” eller ”liten älv”, men fler exempel finns också.¹⁵⁸ Tittaren får även uppleva en känsla av nostalgi då berättarrösten konstant refererar till Nilas förfäder och deras liv. Exempel på detta är när vinden från väster leder Nila till bästa platsen för att fiska röding som hans förfäder hade gjort, eller när Nila ska göra vargift av en växt likt sina förfäder.¹⁵⁹ Att använda sig av nostalgi eller samiska ord tyder på en tillbakablick på det gamla och traditionsenliga, något som när Nila vaknar upp och blir ”Nisse” återigen inte längre har. Det är en kamp mellan det nya dåliga och det gamla bra.

Nilas ligger på en bergsluttning tillsammans med hundvalpen och tittar ut över horisonten. Berättarrösten förklarar stunden som: ”här finns ingen tid”, och ”din oro är av sundare slag. Det är naturens egna”.¹⁶⁰ Lappland beskrivs som en tidlös plats där ens oro försvinner bort, vilket kanske till och med en tittande svensk skulle lockas till. Nilas oro är ”naturens egna”, vilket antyder att samens är ett med naturen, och kan ses som en form av exotifiering i kombination med Lappland som en exotisk plats, samt romantisering av samens och naturen.

Efter en stund säger vinden från väster till Nila att han måste visa sitt mod och mogenhet för att få sin egen renhjord. Han måste utföra ett test, vilket visar sig vara att klättra upp för en bergsvägg och hämta ett renben från en örnfamiljs näste.¹⁶¹ Nila gör som vinden säger och utför testet. Här visas samens ihärdighet och anpassning till Lapplandslandskapet, och tittaren får en

¹⁵⁷ Sucksdorff, Arne, *Vinden från väster*, 09:20.

¹⁵⁸ Sucksdorff, Arne, *Vinden från väster*, 11:11.

¹⁵⁹ Sucksdorff, Arne, *Vinden från väster*, 13:06.

¹⁶⁰ Sucksdorff, Arne, *Vinden från väster*, 12:26.

¹⁶¹ Sucksdorff, Arne, *Vinden från väster*, 13:49.

känsla av stort mod och hjältedåd. Det är väldiga bergsväggar som Nila tvingas klättra upp för, och väl vid sitt mål måste han ta renbenet från en aggressiv örn. Det råder ingen tvekan om händelsens storslagenhet. Det är dock viktigt att komma ihåg att Nila gör detta för att få en egen renhjörd. Filmen har en tydlig partiskhet till de renskötande samerna, och det är därmed uppenbart att de samer som väljer detta liv, eller åtminstone porträtteras att välja detta liv, syns visa styrka, mod, och hjältedåd.

Till slut väcks Nisse av sin fröken som ger honom en liten uppläxning samtidigt som hon frågar var Nisses tankar egentligen håller hus. Då går scenen över till en väldig renhjörd med pampig musik i bakgrunden, vilket indikerar att det är där Nisses tankar är.¹⁶² Tittaren får sig en sista inblick i vad som anses vara den rätta platsen och levnadssättet för någon som har ”en minsta droppe nomadblod”, och blir åter påmind om detta. Denna film är bara en i mängden som tillhör föreställningen och porträtteringen att samerna passar bäst som nomadiserade renskötare, och alla andra levnadssval är underlägsna detta levnadssätt i olika grader.

Sucksdorffs tredje film är mycket olik de föregående två. Det är en film utan ljud, och är en samling videor av naturen i Lappland. Detta kommer analyseras till viss grad, men det användbara materialet för denna film är mycket knapphändigt. Det finns trots detta två viktiga distinktioner i filmen som är nämnvärda. Det är redan konstaterat att Sucksdorff och hans filmer har en tydlig vinkling till de nomadiserade renskötarnas livsstil. Detta görs desto tydligare när denna film studeras, och vad valet av vad som ska filmas utgår ifrån. Hela filmen är fylld av scener som enbart har med renskötsel att göra. Tittaren får se sekvenser av långa rajder av renar, med tillhörande ackjor, och samer iklädda traditionsenliga dräkter.¹⁶³ I en senare sekvens visas en betande renhjörd vid en bergssluttning.¹⁶⁴ Och vid ytterligare en senare sekvens visas en renhjörd bestående av hundratals renar, som håller på att fångas in av renskötare.¹⁶⁵ Eftersom detta är den enda sysselsättning förknippad med samer som visas i detta nästan 13 minuter långa filmklipp, är det uppenbart att inget annat är av intresse.¹⁶⁶ Detta har konstaterats tidigare i analysen vid ett flertal tillfällen, men det görs ännu mer självklart när man som tittare får se valet av filmobjekt i en film utan ljud. Eftersom detta är den enda porträtteringen av samer som görs, är det troligt att de som tittade på det under 1930- och 1940-talet, trodde att detta är vad en ”äkta” same är. Det bygger ytterligare på den föreställning om samer som så ofta blir frambringad i dessa video- och filmklipp.

¹⁶² Sucksdorff, Arne, *Vinden från väster*, 16:10.

¹⁶³ Sucksdorff, Arne, *SF 2376 A*, 1942, Journalfilm, <https://www.filmarkivet.se/movies/sf-3276-a/>, 02:18.

¹⁶⁴ Sucksdorff, Arne, *SF 2376 A*, 04:16.

¹⁶⁵ Sucksdorff, Arne, *SF 2376 A*, 06:13.

¹⁶⁶ Se *Bilaga 8* i uppsatsen.

Den andra distinktionen som kan göras är avskildheten och den porträttering av samernas omedelbara närområde som så ofta får beskrivningar som ”öde” och ”kal”. Samtidigt som filmen visar renskötarlivet, så visas även naturen runt om renarna. Ofta visas sekvenser av vidsträckta heder så långt ögat når, utan bebyggelse.¹⁶⁷ I andra sekvenser visas en utsikt från ett berg, med vattendrag, skogar, och sjöar långt nedanför.¹⁶⁸ Även denna porträttering leder till en föreställning som går ut på att samerna bor långt från civilisation ”uppe i fjällen”. Detta kan delvis vara sant såklart, men eftersom det är den enda porträtteringen som ges kan tittaren lätt anta att alla samer måste bo på detta vis.

8.3 Statens Järnvägar, prins Wilhelm, med fler

De återstående sex video- och filmklippen kommer nu analyseras i denna del. De är alla producerade av diverse filmproducenter och filmbolag, och har därför blivit tilldelade detta gemensamma delkapitel. De är av olika hög relevans till analysens syfte, men oavsett grad av relevans har samtliga video- och filmklipp bedömts vara värda att analysera. Samer kan förekomma i hela, eller bara en del, av video- eller filmklippet.

Statens Järnvägar (SJ) har producerat en kort informationsfilm utan ljud som de kallar för *Rentransport med järnväg*. Videoklippen visar SJ:s bedrifter i logistik när de ska förflytta samefamiljen Olle Blinds 800 renar från Moskosel till Härjedalen.¹⁶⁹ Det är uppenbart att SJ vill visa upp norrlandsjärnvägen och dess egenskaper, men i samband med detta syns även samer och renar framför kameran. Det är tydligt att denna händelse inte sker var dag för Moskoselborna eftersom det finns en stor skara åskådare som tittar på när samerna skickligt fångar in ren efter ren för att sedan lasta in dem i tågagnarna, allt medan samerna har på sig en traditionsenlig dräkt.¹⁷⁰

En intressant skillnad i könsroller från den tidigare filmen *Vinden från väster* av Arne Sucksdorff, är att både samiska män och kvinnor är med och fångar in renarna med lasso.¹⁷¹ I Sucksdorffs film ansågs lassohantering och trimning av lasso vara ett tecken på manlighet, vilket inte tycks vara fallet i denna samefamilj. Här sker en porträttering där alla samer hjälps åt att fånga in renarna, både män, kvinnor, och barn.

¹⁶⁷ Sucksdorff, Arne, *SF 2376 A*, 03:46.

¹⁶⁸ Sucksdorff, Arne, *SF 2376 A*, 05:09.

¹⁶⁹ Statens Järnvägar, *Rentransport med järnväg*, 1946, Journalfilm, <https://www.filmarkivet.se/movies/rentransport-med-jarnvag/>, 01:00.

¹⁷⁰ Statens Järnvägar, *Rentransport med järnväg*, 02:17.

¹⁷¹ Statens Järnvägar, *Rentransport med järnväg*, 03:45.

När alla renar har blivit lastade in i tågagnarna är det dags att ge sig av. En samisk man som kan tänkas vara Olle Blind står och skakar hand med en annan man som kan tänkas vara någon sorts representant för Moskosel by eller SJ. En intressant iakttagelse är att Olle inte tycks uppskatta handskakningen, på grund av hans nedstämda ansiktsuttryck och brist på ögonkontakt med den andra mannen.¹⁷² Det är möjligt att denna förflyttning inte var på samefamiljens egna begäran utan snarare en tvångsförflyttning, vilket absolut inte var ovanligt under tidsperioden.

Den sista glimten av Moskosel station som syns på kameran är stationskylten. Den lyder: ”Moskosel. 1125 km till Stockholm”.¹⁷³ Denna detalj fanns även i ett videoklipp från *SF-journalen* där ett tåg filmas fast vid stationen i Murjek. Att skriva ut distansen till huvudstaden vid varje station i Norrland tycks vara vanligt, vilket har en viss effekt på tittaren som återigen kan föreställa sig det enorma avstånd som är mellan dem och det avskilda stationshuset. Detta fokus på avskildhet visar sig vara ett frekvent återkommande i samtliga video- och filmklipp.

Statens Informationsstyrelse har producerat en film vid namn *Flyktingar finner en hamn*. Den handlar inte om samer specifikt, utan snarare är det en film om Europas alla flyktingar från andra världskriget som försöker ta sig in i Sverige på diverse sätt, men samer förekommer trots allt i den. Vid ett tillfälle i filmen anländer ett antal flyktingar till Sveriges norra gräns. De meddelar svenskarna att de har tappat bort en av sina kamrater i fjällen, något som innebär en säker död ifall man inte förberett sig noggrant.¹⁷⁴ Både samer och svenskar blir upplysta på radio att det befinner sig en flykting någonstans i fjällen, och alla hjälps åt för att försöka hitta honom.¹⁷⁵ Detta är tecken på att samerna och svenskarna som är bofasta i norr har en ömsesidig respekt för varandra, och båda vet att de måste hjälpas åt för bästa resultat i räddningsarbetet. Det är fullt möjligt att detta väljs att porträtteras för att visa på nationell gemenskap, i en tid då Europa återhämtar sig efter ett världskrig. Samerna blir således även i detta filmklipp sedda som en del av den svenska gemenskapen.

Efter ett tag lyckas den svenska gränspoliserna hitta den vilsne och utmattade flyktingen, och de båda tvingas vandra ner från fjället till närmsta boplats som råkar vara samernas. På väg ner blickar de ut över fjälldalen, och inte ett enda hus går att se så långt ögat når. Endast sjöar, skogar, och mer berg i horisonten är vad som ses, vilket ger tittaren förståelse för platsens isolering från omvärlden.¹⁷⁶ Väl vid boplatsen sköter samerna om flyktingen medan de alla

¹⁷² Statens Järnvägar, *Rentransport med järnväg*, 05:26.

¹⁷³ Statens Järnvägar, *Rentransport med järnväg*, 05:34.

¹⁷⁴ AB Svensk Filmindustri & Statens Informationsstyrelse, *Flyktingar finner en hamn*, 1944, Journalfilm, <https://www.filmarkivet.se/movies/flyktingar-finner-en-hamn-filmen-uppta-gen-under-medverkan-av-statens-informationsstyrelse/>, 10:40.

¹⁷⁵ AB Svensk Filmindustri & Statens Informationsstyrelse, *Flyktingar finner en hamn*, 11:43.

¹⁷⁶ AB Svensk Filmindustri & Statens Informationsstyrelse, *Flyktingar finner en hamn*, 13:30.

väntar på att ett sjukplan ska komma och landa på sjön intill.¹⁷⁷ Återigen inser tittaren hur avlägsen plats det faktiskt är, då till och med ett plan behöver komma dit för att flyktingen ska kunna ta sig till civilisationen igen. Flygplanet och dess svenske pilot blir en symbol för det civiliserade och bofasta, medan samerna och deras kåtläger blir en symbol för det ociviliserade och isolerade. Trots denna skildring råder det ett stort samförstånd mellan de båda parterna, då piloten vinkar glatt adjö till samerna som svarar med detsamma.¹⁷⁸

Under Kirunas 50 års jubileum finns det en del intressanta analyspunkter att göra. Staden hade arrangerat stora festligheter i flera dagar, och besökare och gäster från hela Norrland strömmade in för att delta. Under en av kvällarna hölls en middag med tillhörande underhållning från *Kiruna amatörsällskap*, där en svensk klädde sig i en traditionsenlig samedräkt med tillhörande päls och låtsades vara en same.¹⁷⁹ Sekvensen är mycket kort, men det framkommer att föreställningen är av humoristisk anda, och gästerna skrattar högt. Det är uppenbart att det är ett slags förlöjligande av samedräkten, men trots detta skulle det inte räknas som rasism för Fredrickson samt Miles och Brown. I detta fall sker det snarare en form av exotifiering av en kultur genom humor.

Svensk porträttering av samekultur förekommer även en andra gång framför kameran, dock denna gång i ett karnevalståg som visar Kirunas olika stadier och människor. Längst fram i tåget har några personer klätt ut sig till vad som ska likna gamla samiska gudar. Inget särskilt nedvärderade sker, men berättaren beskriver det som en föreställning från en ”hednisk tid”.¹⁸⁰ Tittaren får alltså en inblick i hur samerna levde innan svensken kristnade och ”upplyste” dem, vilket kan få tittaren att känna viss avsmak och barbarism till samernas förflutna.

I festståget pågick även ett ”lappbröllop”, något som berättaren förklarar är ett ”uppskattat inslag”.¹⁸¹ Anledningen till detta är troligtvis på grund av att ett samiskt bröllop ses som annorlunda och exotiskt till skillnad från ett svenskt bröllop. Underkarnevaler brukar det finnas inslag av saker som samhället i sin helhet anser vara annorlunda, om det så är exotiska djur, eller unika talanger, eller i detta fall ett samiskt bröllop. Därmed sker det en viss exotifiering av samerna i detta festståg.

Under festdagarna öppnas även en konstutställning med målningar och skulpturer som återgiver ”lapplandskultur”.¹⁸² Det är både konst gjort av svenskar som finns med, men också

¹⁷⁷ AB Svensk Filmindustri & Statens Informationsstyrelse, *Flyktingar finner en hamn*, 13:37.

¹⁷⁸ AB Svensk Filmindustri & Statens Informationsstyrelse, *Flyktingar finner en hamn*, 15:13.

¹⁷⁹ AB Kinematografiska Anstalten, *Kiruna 50 år*, 21 dec 1951, Journalfilm, <https://www.filmarkivet.se/movies/kiruna-50-arsjubileum/>, 05:27.

¹⁸⁰ AB Kinematografiska Anstalten, *Kiruna 50 år*, 15:11.

¹⁸¹ AB Kinematografiska Anstalten, *Kiruna 50 år*, 17:41.

¹⁸² AB Kinematografiska Anstalten, *Kiruna 50 år*, 09:53.

konst gjort av samer, där bland den tidigare nämnda konstnären Nils Nilsson Skum. Som så ofta förekommande i andra video- och filmklipp är det näst intill enbart renskötseln som porträtteras i konsten. Skulpturerna föreställer ofta en same i traditionsenlig dräkt. Berättaren anser konsten vara ”vacker” vilket samtidigt erkänner samekonstnärernas talang i verken. I detta fall anses alltså samerna duga till mer än bara renskötsel så som ”lapp-ska-vara-lapp”-politiken antyder, dock är det fortfarande något som relaterar till renskötseln.

Statens Järnvägar (SJ) har producerat en kampanjfilm för ökad turism till Lappland, kallad *På sommarstråt ovan polcirkeln*, vilket även har kopplingar till *Svenska turistföreningen (STF)*. Bland annat rekommenderas svenskarna att bestiga Kebnekaise, besöka Kiruna, samt åka forsbåt på Torne älv. Tittaren får följa en man och en kvinna som vandrar i Lappland, där mannen även fungerar som berättarröst. Vid en sekvens går de båda över en hängbro och korsar en fors, något som mannen säger ”för tankarna till tropiska färdvägar”.¹⁸³ Denna liknelse med miljön vid ekvatorn får även Lappland att framställas som något exotiskt och annorlunda den ”normala svenska naturen”. Denna exotifiering av Lappland ger tittaren en bild av natur som svenskar vanligtvis inte exponeras till, vilket säkerligen lockar svenskar norrut.

Precis som utlovat är detta turistpar på väg mot Kebnekaise, och ska bestiga det. Utsikten beskrivs som ”mycket bättre än en enrumslägenhet i stan”.¹⁸⁴ Lappland blir en slags tillflyktsplats från vardagens enformigheter, där vilken svensk som helst kan bevittna den storslagna naturen. Utsikten från Kebnekaises topp är minst lika vacker som från fjälldalen, och tittaren får se hur kameran svänger ut över bergstopparna.¹⁸⁵ Trots sin porträtterade avlägsenhet visas en storslagenhet att bestiga berget, och det anses dessutom i introet av filmen vara ett kriterium för att man som svensk ska känna sitt land.¹⁸⁶

Med sig upp för berget har turistparet ett antal samer som guider dem. Berättaren beskriver samerna som ”duktiga lappförare” och ”erfarna” guider.¹⁸⁷ Detta är knappast en retorik som skulle använts ifall man såg ner på samerna. Detta görs desto tydligare när turistparet omfamnar en av de samiska guiderna, vilket är ett tecken på vänlighet och ömsesidigt förstående.¹⁸⁸ De ler och skrattar ihop, och det finns inga tecken på att man ser på varandra som annorlunda eller som ”den andre”.

¹⁸³ Statens Järnvägar, *På sommarstråt ovan polcirkeln*, 1934, Journalfilm, <https://www.filmarkivet.se/movies/pa-sommarstrat-ovan-polcirkeln-kortfilm-for-statens-jarnvagar-av-nils-jerring/>, 02:10.

¹⁸⁴ Statens Järnvägar, *På sommarstråt ovan polcirkeln*, 02:44.

¹⁸⁵ Statens Järnvägar, *På sommarstråt ovan polcirkeln*, 03:37.

¹⁸⁶ Se *Bilaga 9* i uppsatsen.

¹⁸⁷ Statens Järnvägar, *På sommarstråt ovan polcirkeln*, 04:28.

¹⁸⁸ Statens Järnvägar, *På sommarstråt ovan polcirkeln*, 04:44.

Nere i fjälldalen väntar ett litet tältläger för turister, där både svenskar och samer umgås. Berättaren förklarar hur samerna är alltid välkomna där och de kan dessutom förvänta sig kaffe.¹⁸⁹ Den svenska fanan vajar över tältlägret där svenskarna och samerna dricker kaffe ihop, och det är tydligt att det visas en form av samhörighet och kamratskap. Andra video- och filmklipp i analysen har påpekat samernas inkludering i den svenska föreställda gemenskapen, men i denna korta kampanjfilm syns det tydligare än någonsin.

De återstående två videoklippen porträtterar inte samer alls. Däremot lägger de fokus på deras omedelbara närområde och Lappmarken, som får många intressanta porträtteringar. Dessa porträtteringar av Lappland går in mer på djupet än vad tidigare analyserade video- och filmklipp har gjort på området, vilket kan ytterligare nyansera de föreställningar som redan existerar. Den första videon handlar om Västerbotten och den inledande delen av videoklipppet beskriver landskapet enligt följande citat: ”Långt i norr, bortom blanka vatten och ändlösa skogar som mil efter mil tecknar mörka taggiga konturer mot fjällens fjärran grå siluetter, ligger Västerbotten”.¹⁹⁰ Tittaren får genast reda på den enorma distansen till landskapet, där ”mil efter mil” av skog måste först passeras. Återigen gestaltas det som en mycket isolerad och avskild plats. Berättaren fortsätter: ”Till sitt yttre, kargt och främmande för sydlänningen, men med en kärv och säregen skönhet”.¹⁹¹ Tittaren, som med stor sannolikhet är en ”sydlänning”, fylls troligtvis av en nyfikenhet att se och uppleva landskapet med egna ögon. Platsen är både främmande och kanske även en aning farlig för sydlänningen, men samtidigt finns det en viss skönhet att upptäcka i det karga landskapet.

Det sista videoklipppet kallas *Medan båten glider* och är en stämningssbild av Lappland uppläst av prins Wilhelm. Ett stort fokus i hans uppläsning ligger i porträtteringen av Lappland, vilket beskrivs som ”Milsvida ödeskogor med deras sällsamma och betagande mystik”.¹⁹² Detta citat påminner mycket om citatet i det föregående klippet. Att det är mil efter mil av skog, men också att det ligger en viss mystik i platsen som är svår att stå emot.¹⁹³ Prins Wilhelm fortsätter beskriva Lappland som ”stort och mäktigt”,¹⁹⁴ ”storslagen natur” där ”stigarna slutar och den verkliga obygdén tar vid”,¹⁹⁵ samt att landskapet är ”äktsvensk ödemark”.¹⁹⁶ Samtidigt som

¹⁸⁹ Statens Järnvägar, *På sommarstråt ovan polcirkeln*, 07:11.

¹⁹⁰ Kinocentralens Filmproduktion, *Västerbottningar*, 26 dec 1942, Journalfilm, <https://www.filmarkivet.se/movies/vasterbottningar-en-film-om-rodjarbragd-och-skaparkraft/>, 00:39.

¹⁹¹ Kinocentralens Filmproduktion, *Västerbottningar*, 00:55.

¹⁹² AB Svensk Filmindustri, *Medan båten glider*, 1930, Journalfilm, <https://www.filmarkivet.se/movies/medan-baten-glider/>, 00:04.

¹⁹³ Se *Bilaga 10* i uppsatsen.

¹⁹⁴ AB Svensk Filmindustri, *Medan båten glider*, 04:07.

¹⁹⁵ AB Svensk Filmindustri, *Medan båten glider*, 00:44.

¹⁹⁶ AB Svensk Filmindustri, *Medan båten glider*, 14:15.

landskapet beskrivs som en avlägsen och öde plats, är det viktigt att tillägga att det fortfarande är under svensk flagga, särskilt för prins Wilhelm som företräder statsmakten till en viss grad. Prins Wilhelm fortsätter:

Luften är lätt att andas. Den berusar som vin. Man känner sig tio år yngre, man fylls av en osäglig tacksamhet att bara vara till och njuta av obygdens tysta skönhet. Den går en i blodet och rensar bort allt onödigt civiliserat kvalm.¹⁹⁷

Detta citat antyder att alla, även svenskar, hade gynnats av att komma ifrån civilisationen då och då. Tidigare i analysen har det ofta förekommit uttalanden som menar att samerna är ociviliserade och bör stanna ute i vildmarken. Detta citat tyder på att även svenskar borde vara i ociviliserat tillstånd ibland. För övrigt framställs det även som att luften ska ha någon slags magisk verkan på kroppen, vilket troligtvis inte är långt ifrån sanningen. På grund av Lapplands avskilda och öde läge, är luften inte lika påverkad som andra platser när det kommer till luftföroreningar och annat. Trots att Lappland ses som en isolerad plats, är det trots allt en plats där man, enligt prins Wilhelm, bör vara. Wilhelm beskriver det som ”guds fria och orörda natur”, vilket är troligtvis ett mycket bra sätt att sammanfatta det med.¹⁹⁸

De senaste tre videoklippen framställer Lappland som en orörd natur där samernas närvaro och långvariga bruk inte nämns. Dessa videoklipp fokuserar snarare på utforskning av naturen uppe i norr, och det ses inte som något som bör exploateras för folkhemmets ökade produktivitet. Här syns en delvis motsägelsefull bild mellan uppsatsens berörda video- eller filmklipp som beror på avsändarens syfte.

¹⁹⁷ AB Svensk Filmindustri, *Medan båten glider*, 03:26.

¹⁹⁸ AB Svensk Filmindustri, *Medan båten glider*, 03:54.

9. Slutsats

Uppsatsens slutsatskapitel är uppbyggt för att besvara de frågeställningar som uppsatsen har. Därmed kommer de frågeställningar presenteras igen för tydlighetens skull. Den övergripande frågeställningen presenteras först, och sedan kommer de tillhörande underfrågorna att presenteras genom slutsatsen, och besvaras en efter en. Den övergripande frågeställningen löd: ”Vilka föreställningar om samer och deras närområde reflekteras i filmklipp från 1930- och 1940-talet och hur relaterar dessa till den bild av samernas situation och den samtida rasbiologiska och politiska kontext som skildrats i tidigare forskning?”. Denna frågeställning kommer som sagt att besvaras utifrån underfrågorna genom slutsatsen.

- Hur gestaltades samer i ord och bild i svenska videoklipp från 1930–1940-talet? Vilka karaktärsdrag tillskrevs samerna och vem/vilka var det som ansågs vara samer? Vilka kriterier fanns för inkludering respektive exkludering?

Samernas porträttering i de 27 video- och filmklipp som undersökts i denna uppsats har en tydlig sak gemensamt: när samer porträtteras sker det nästan alltid i samband med renskötsel eller något som är förknippat med renskötsel. Det är uppenbart att klippens och dåtidens föreställning av en same var att de uteslutande antingen var renskötare, skulle bli det i framtiden, eller har varit det. Detta resultat har uppsatsen gemensamt även med tidigare forskning, där både Wright och Gustafssons video- och filmklippforskning tyder på det samma, men också den forskning som gjorts på läroböcker och skönlitteratur av Andersson, Elenius, Lindskog, och Oscarsson.

Ett genomgripande tema för denna porträttering är att samerna är annorlunda svenskarna, och därmed blir de även exotifierade. Video- och filmklippen visar gärna de saker som anses definiera denna exotiska kultur, såsom renhjordar och skötseln av den, kåtor som samerna ofta gestaltas bo i, det nomadiserade livet ute i Lapplands vildmarker, samt användandet av ackjor och andra traditionella samiska hjälpmedel. Porträttering av samer som avviker från ovanstående mönster, har sällan hittats i undersökningen av video- och filmklippen, och i de fall de förekommer framställs de som civilisationens hot mot rennäringen. Detta tyder på att det rådde (och kanske fortfarande råder) en föreställning där samerna ses som en homogen grupp som förknippas med särskilda saker. Detta är även något som kan jämföras med tidigare forskning, där även den har element av kraftig exotifiering och tendenser av en särskild föreställning som liknar denna uppsats resultat. Föreställningarna om samer i klippen visar spår

av den politik som vissa politiker advocerade för under början av 1900-talet som i dagens samhälle är känt som ”lapp-ska-vara-lapp”-politiken, men porträtteringen av samer följer inte helt och hållet denna föreställningsvärld.

Trots att mycket exotifiering sker i video- och filmklippen, så sker det inte mycket rasifiering. Detta är något som särskiljer denna uppsats i relation till tidigare forskning. Framst avviker detta resultat från den forskning som gjorts på läroböcker och skönlitterära verk, där det sker mycket rasifiering, och många gånger övergår detta även i rasism. Forskningsresultaten som gjorts av Wright och Gustafsson på spelfilmer liknar mer denna uppsats resultat, men även de kan se tecken på rasifiering som kan övergå i rasism på grund av nedvärderande retorik gentemot samerna.

I källmaterialet sker det som sagt stundvis rasifiering, men dock till en mindre grad. Exempelvis nämner ett videoklipp hur ”samerna är födda med skidorna på”, och ett annat videoklipp beskriver en same som att han har ”nomadens oro i blodet”. Båda exemplen är tydliga tecken på rasifiering så som Fredrickson samt Miles och Brown hade definierat det, men i övrigt sker det inte särskilt ofta. Journalfilmer och dokumentärfilmer tycks inte lägga ett större fokus på rasliga egenskaper, utan snarare det exotiska levnadssätt som framställs framför kameran. Detta resultat går emot den samtida trend som var det rasbiologiska tankesättet, där samerna sågs som en underlägsen och underkuvad ras, en bild som var under denna tid relativt vidspridd i det svenska samhället.

Ännu mindre sker en rasistisk retorik så som Fredrickson samt Miles och Brown hade definierat det, då uppsatsen inte kunde finna ett enda exempel på det. Det finns ett fåtal exempel då det kommer nära rasism, som exempelvis antydningar att samerna är ociviliserade, motsatsen till finsmakare, och då en komiker gör narr av samekulturen, men inget av detta kan definieras som rasism enligt Fredrickson samt Miles och Browns modeller. Snarare har denna sällsynta porträttering av samerna att göra med en exotifiering av deras kultur på andra grunder än ras.

Trots att denna uppsats har kommit fram till ett resultat som skiljer sig från forskningsläget, är dessa resultat mer lika den forskning som har gjorts på video- och filmklipp. Den forskning som gjorts på läroböcker och skönlitteratur tycks skilja sig avsevärt på vissa punkter, vilket ger slutsatsen att porträtteringen av samer i video- och filmklipp är olik den som sker i läroböcker och skönlitteratur. För övrigt går det också att konstatera att någon förändring i framställningen av samer inte verkar ske i video- och filmklippen, åtminstone inte under den givna tidsperioden för denna uppsats trots att det sker så pass mycket händelser som skulle kunna tänkas ha förändrat framställningen.

Att video- och filmklippen hade olika avsändare tycktes inte spela någon större roll när det kommer till föreställningar om samer. De alla hade mer eller mindre samma föreställning om att samerna var en exotisk folkgrupp i norr som enbart sysslade med nomadiserad renskötsel. Det skedde avvikningar ibland, då denna syn tonades ner en aning, men grunden för föreställningen ändrades aldrig. Troligtvis beror detta på en enad konsensus, där samerna porträtteras utifrån ett så spännande ljus som möjligt för de som tittar.

- Var och hur bodde samerna som visas i klippen? Är det ett öde och orört landskap som skildras, eller något annat?

Samernas omedelbara närområde som också porträtteras i de 27 video- och filmklippen är något som tidigare forskning har missat att ta upp på ett djupare plan. Det är bland annat här som denna uppsats utmärker sig från forskningsläget. Det är trots allt också viktigt att undersöka porträtteringen av Lappland och fjället som anses vara så starkt förknippat med samerna i video- och filmklippen. Regionen beskrivs ofta som en plats där endast samer är välanpassade nog att bo och leva, vilket också framställs som en del i deras identitet.

Ett frekvent tema genom alla video- och filmklipp är fokuset att platsen är avskild och mycket långt bort från civilisationens bekvämligheter. Det är något som åskådaren blir konstant påmind om, både i bild men också i ljud. Tillhörande denna bild av avskildhet och isolering, tilldelas även platsen andra beskrivningar såsom ”öde”, ”kal”, ”karg”, och ”oförlåtlig”. Samtidigt som Lappland och samernas omedelbara närområde porträtteras i detta obekväma ljus, ges platsen även en rad mer positiva beskrivningar också. Exempel på detta är ”storslagen natur”, ”säregen skönhet”, ”stort och mäktigt”, samt ”guds orörda natur”. Ståndpunkten som tas beror helt på vilken filmproducent som har producerat video- eller filmklippet. I de videoklipp där isolering och ödemark står i fokus, sker det ofta i kombination med exotifieringen av samerna, eftersom de kan framstå som mer unika ifall de också lever i ett unikt och spännande klimat. Däremot finns det också videoklipp där turism och marknadsföring av Lappmarken står i fokus, och då sker det oftare en mer positiv beskrivning av regionen. Vad som är gemensamt för alla videoklipp är däremot fokus på avståndet, och Lappmarkens storlek.

En intressant iakttagelse att nämna är att vissa av de videoklipp (framför allt SJ:s och prins Wilhelms klipp) som fokuserade mest på naturen och samernas omedelbara närområde, knappt gav samerna själva någon uppmärksamhet. I dessa videoklipp stod fokuset på att få svenskarna att ”känna sitt land” och utforska de ”örörda” norra landskapen. Detta är motsatsen till vad mycket av övriga video- och filmklipp porträtterar, där samer anses ha i uppgift att kultivera

och göra denna orörda natur fruktbar. Det är intressant hur området skildras olika i förhållande till svenskar och samer.

- Hur relaterades samerna till resten av Sverige? Fanns det en föreställd nationell gemenskap som samerna var en del av, eller exkluderades de ifrån en sådan, och i så fall på vilka grunder?

Trots exotifiering och viss rasifiering i video- och filmklippen, samt en uppenbar asymmetrisk maktbalans där samerna lyder statsmakten, råder det en stark känsla av samhörighet svenskar och samer emellan. Det uppkommer aldrig några tecken på exkludering av samer från det svenska samhället i de 27 video- och filmklippen. Snarare tvärtom, då samerna anses besitta en viktig roll i den svenska självbilden och folkhemmet. Att uppsatsen har lagt ett fokus på ifall samerna inkluderas eller exkluderas i den svenska nationella gemenskapen utifrån video- och filmklipp, är något som tidigare forskning inte gjort. De kan ha nämnt något kort om det, men det har inte analyserats mer utförligt i empirin tidigare. Det närmsta som kan relateras till det är Lindsjogs undersökning av skönlitteratur, där samer porträtteras som en belastning på samhället, i stället för en tillgång som denna uppsats påvisar.

Analysen påvisar ett flertal tecken som tyder på detta, exempelvis retorik som menar att samerna tillhör det svenska folkhemmet, att de har en viktig roll i den svenska hushållningen, att nomadskolor räknas till svenska skolor, att den svenska flaggan som är en ikon för svensk nationalitet vajar över samiska evenemang och dylikt, samt den kamratskap mellan svenskar och samer som många video- och filmklipp visar på.

Samerna har alltså en viktig roll i det svenska samhället, och i de video- och filmklipp som har analyserats, värderas samerna högt. Dock är det viktigt att komma ihåg att de samer som syns i kamera är näst intill enbart renskötande samer, vilket innebär att det är främst de som inkluderas i denna bild. Detta påpekas även i ett videoklipp då samerna anses ha i uppgift att göra den svenska fjällen fruktbar. Vad som menas med detta är uteslutande renskötsel. Det ligger alltså en bakomliggande tanke i denna inkludering, som förmodligen baseras på en strävan efter att hela Sveriges naturresurser ska kunna exploateras och utvinnas, där fjällen och samerna som bor där har i uppgift att utvinna vad de kan för Sverige. Många av dessa marker går inte att odla på, och vissa fjäll besitter inte några mineraler. Därmed är renskötseln ett bra alternativ på dessa platser. De samer som inte valde att syssla med renskötsel på dessa platser, uppmuntrades i stället för att bosätta sig och bli assimilerade in i det svenska samhället. Därmed

räknades dessa samer inte som ”äkta”, och många mer eller mindre tvingades att förlora stora delar av sin kultur.

Avslutningsvis är det passande att resonera kring vad för typ av forskning som bör eller kan göras i framtiden angående ämnet och källmaterialet. Denna uppsats har endast tittat på källmaterial som producerats under 1930- och 1940-talet, med undantag till ett antal video- eller filmklipp som producerade lite innan eller lite efter den satta tidsperioden. Förslagsvis kan framtida forskning bredda, eller välja en annan tidsperiod att analysera, vilket också skulle kunna göras kronologiskt för att försöka utröna utveckling över tid. Framtida forskning skulle kunna lokalisera särskilda årtal i Sveriges historia där drastiska förändringar skett, såsom krigsutbrott och krigsslut, regimskifte, förändring i politisk riktning, med mera, för att sedan analysera vilka förändringar i porträtteringen av samer som finns i video- och filmklipp. Eftersom det finns tydliga skillnader mellan forskningen i läroböcker samt skönlitteratur gentemot video- och filmklippsforskning, skulle framtida forskning möjligtvis kunna göra en komparativ studie mellan de två forskningsfälten i en större omfattning än vad denna uppsats har gjort. Möjligheterna inom detta forskningsfält är näst intill oändliga. Denna uppsats har givit en indikation på den komplexitet som finns i föreställningar om samer i samhället samt mediets och kontextens betydelse. Det behövs därför fler studier som kan ytterligare nyansera och fördjupa vår förståelse av den samiska historien i Sverige.

10. Käll- och litteraturförteckning

10.1 Källförteckning

AB Kinematografiska Anstalten, *Kiruna 50 år*, 21 dec 1951, Journalfilm,
<https://www.filmarkivet.se/movies/kiruna-50-arsjubileum/>.

AB Svensk Filmindustri, *Medan båten glider*, 1930, Journalfilm,
<https://www.filmarkivet.se/movies/medan-baten-glider/>.

AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1926-03-01*, 1 mar 1926, Journalfilm,
<https://www.filmarkivet.se/movies/veckorevy-1926-03-01/>.

AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1929-01-14*, 14 jan 1929, Journalfilm,
<https://www.filmarkivet.se/movies/veckorevy-1929-01-14/>.

AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1930-02-10*, 10 feb 1930, Journalfilm,
<https://www.filmarkivet.se/movies/veckorevy-1930-02-10/>

AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1931-11-23*, 23 nov 1931, Journalfilm,
<https://www.filmarkivet.se/movies/veckorevy-1931-11-23/>.

AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1933-02-12*, 12 feb 1933, Journalfilm,
<https://www.filmarkivet.se/movies/veckorevy-1933-02-12/>.

AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1933-11-13*, 13 nov 1933, Journalfilm,
<https://www.filmarkivet.se/movies/veckorevy-1933-11-13/>.

AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1934-01-15*, 15 jan 1934, Journalfilm,
<https://www.filmarkivet.se/movies/veckorevy-1934-01-15/>.

AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1942-08-24*, 24 aug 1942, Journalfilm,
<https://www.filmarkivet.se/movies/veckorevy-1942-08-24/>.

AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1943-04-12*, 12 apr 1943, Journalfilm,
<https://www.filmarkivet.se/movies/veckorevy-1943-04-12/>.

AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1944-04-17*, 17 apr 1944, Journalfilm,
<https://www.filmarkivet.se/movies/veckorevy-1944-04-17/>.

AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1945-02-12*, 12 feb 1945, Journalfilm,
<https://www.filmarkivet.se/movies/veckorevy-1945-02-12/>.

AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1945-04-23*, 23 apr 1945, Journalfilm,
<https://www.filmarkivet.se/movies/veckorevy-1945-04-23/>.

AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1949-09-19*, 19 sep 1949, Journalfilm,
<https://www.filmarkivet.se/movies/veckorevy-1949-09-19/>.

AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1950-03-13*, 13 mar 1950, Journalfilm,
<https://www.filmarkivet.se/movies/veckorevy-1950-03-13/>.

AB Svensk Filmindustri, *Veckorevy 1952-01-07*, 7 jan 1952, Journalfilm,
<https://www.filmarkivet.se/movies/veckorevy-1952-01-07/>.

AB Svensk Filmindustri & Statens Informationsstyrelse, *Flyktingar finner en hamn*, 1944,
Journalfilm, <https://www.filmarkivet.se/movies/flyktingar-finner-en-hamn-filmen-upptagen-under-med-verkan-av-statens-informationsstyrelse/>.

Kinocentralens Filmproduktion, *Västerbottningar*, 26 dec 1942, Journalfilm,
<https://www.filmarkivet.se/movies/vasterbottningar-en-film-om-rod-jarbragd-och-skaparkraft/>.

Statens Järnvägar, *På sommarstråt ovan polcirkeln*, 1934, Journalfilm,
<https://www.filmarkivet.se/movies/pa-sommarstrat-ovan-polcirkeln-kortfilm-for-statens-jarnvagar-av-nils-jerring/>.

Statens Järnvägar, *Rentransport med järnväg*, 1946, Journalfilm,
<https://www.filmarkivet.se/movies/retransport-med-jarnvag/>.

Sucksdorff, Arne, *Sarvtid*, 1942, Journalfilm, <https://www.filmarkivet.se/movies/sarvtid/>.

Sucksdorff, Arne, *SF 2376 A*, 1942, Journalfilm, <https://www.filmarkivet.se/movies/sf-3276-a/>.

Sucksdorff, Arne, *Vinden från väster*, 1942, Journalfilm, <https://www.filmarkivet.se/movies/vinden-fran-vaster/>.

Wesslén, Stig, *Med lapparna till fjälls*, 25 jul 1944, Journalfilm, <https://www.filmarkivet.se/movies/med-lapparna-till-fjalls/>.

Wesslén, Stig, *Med Stig Wesslén i Lapplandsfjällen*, 19 jan 1940, Journalfilm, <https://www.filmarkivet.se/movies/med-stig-wesslen-i-lapplandsfjallen/>.

Wesslén, Stig, *Vårvinterrajden*, 14 sep 1944, Journalfilm, <https://www.filmarkivet.se/movies/varvinterrajden/>.

10.2 Litteraturförteckning

Tryckt litteratur

Anderson, Benedict R. O'G., *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*, London: Verso, 2006.

Andersson, Bengt, *Bilden av samer: svenska läroböckers beskrivningar av samer 1842–1992*, Historiska institutionen, Uppsala universitet, Examensarbete, Uppsala, 1993.

Andersson, Lars Gustaf & Hedling, Erik, *Filmanalys: en introduktion*, Studentlitteratur, Lund, 1999.

Elenius, Lars, ”En skåning besöker Lappland: Om Selma Lagerlöfs syn på de etniska minoriteterna” i Brändström, Kjell-Arne (red.), *Bilden av det samiska: samerna och det samiska i skönlitteratur, forskning och debatt*, Institutionen för litteraturvetenskap och nordiska språk, Univ. [distributör], Umeå, 2000.

Fredrickson, George M., *Racism: a short history*, Princeton: Princeton University Press, N.J., 2003.

Ericsson, Martin, *Historisk forskning om rasism och främlingsfientlighet i Sverige: en analyserande kunskapsöversikt*, Forum för levande historia, Stockholm, 2016.

Gustafsson, Tommy, *En fiende till civilisationen: Manlighet, genusrelationer, sexualitet och rasstereotyper i svensk filmkultur under 1920-talet*, Lund: Sekel Bokförlag, 2007.

Lindskog, Gerda Helena, "Lille Lapp-Natti och hans fostersystrar" i Brändström, Kjell-Arne (red.), *Bilden av det samiska: samerna och det samiska i skönlitteratur, forskning och debatt*, Institutionen för litteraturvetenskap och nordiska språk, Univ. [distributör], Umeå, 2000.

Lindskog, Gerda Helena, *Vid svenskhetens nordliga utposter: om bilden av samerna i svensk barn- och ungdomslitteratur under 1900-talet*, Lund: Btj förlag, 2005.

Miles, Robert & Brown, Malcolm, *Racism*, 2a uppl., London: Routledge, 2003.

Oscarsson, Erik-Oscar, "Skildringen av samerna under 1900-talet" i Brändström, Kjell-Arne (red.), *Bilden av det samiska: samerna och det samiska i skönlitteratur, forskning och debatt*, Institutionen för litteraturvetenskap och nordiska språk, Univ. [distributör], Umeå, 2000.

Said, Edward W., *Orientalism*, New York: Vintage books, 1979.

Wright, Rochelle, *The visible wall: Jews and other ethnic outsiders in Swedish film*, Carbondale: Southern Illinois Univ. Press, 1998.

Otryckt litteratur

Rosborn, Magnus, *Tema: Stig Wesslén*, Filmarkivet, 2011,
<https://www.filmarkivet.se/theme/stig-wesslen/>, (Hämtad 2023-03-15).

Wikipedia, *Statens Informationsstyrelse*, 2023,
https://sv.wikipedia.org/wiki/Statens_Informationsstyrelse, (hämtad 2023-03-15).

11. Bilagor

Bilaga 1

199

Bilaga 2

200

¹⁹⁹ Samiska förtroendemän och svenska ämbetsmän går sida vid sida , ur *Veckorevyn 1933-11-13*, 09:48.

²⁰⁰ Herr Haupt, utklädd till vad han anser en same ser ut som , ur *Veckorevyn 1934-01-15*, 05:52.

Bilaga 3

201

Bilaga 4

202

²⁰¹ En handfull samiska pensionärer som uttrycks vara ”pigga” och ”glada”, ur *Veckorevyn 1943-04-12*, 07:56.

²⁰² Undervisning i nomadkunskaper i en nomadskola, ur *Veckorevyn 1944-04-17*, 07:47.

Bilaga 5

203

Bilaga 6

204

²⁰³ Elever från en nomadskola leker "renleken" under rasten, ur *Veckorevyn 1944-04-17*, 08:10.

²⁰⁴ En rajd på väg till nya boplatser med panorama över fjällen, ur *Vårvinterrajden*, 07:08.

Bilaga 7

205

Bilaga 8

206

²⁰⁵ Nisse (i drömmen "Nila") blickar ut över fjällmarkerna, ur *Vinden från väster*, 15:43.

²⁰⁶ Renhjord och renskötare, ur *SF 2376 A*, 05:58.

Bilaga 9

207

Bilaga 10

208

²⁰⁷ Utsikt från Kebnekaise, ur *På sommarstråt ovan polcirkeln*, 04:52.

²⁰⁸ En svensk herre insuper den storslagna och mäktiga naturen i Lappland, ur *Medan båten glider*, 15:03.